

Յ Ո Յ Ս

Ա Մ Ս Ա Գ Ի Բ
Բ Ա Ն Ա Ս Ի Բ Ա Կ Ա Ն

ԱՌԱՋԻՆ ՏԱՐԻ ԹԻՒ 7 . ՓԵՏՐՈՒԱՐ

ՅԱՐՄԱՇ

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՉԱՐԻԱՓԱՆ ՆՈՒՐԲ ԱՍՏՈՒԱԾԱԾՆԻ ՎԱՆԱՅ

1865—ՌՅԺԴ

ԱՄՍԱԳԻՐ ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԹԻԻ 7

1865

ՓԵՏՐՈՒԱՐ

Գ Ե Ր Ե Ջ Մ Ա Ն Ք

ԿԱՍ՝

ՄԱՐԴԿՈՒԹԵԱՆ ՎԵՐՋԻՆ ՎԱԽՃԱՆԸ

Նորունակութիւն եւ զերջ

ՔՐԻՍՏՈՆԵԱՅՔ

Տեղերքի ընդհանուր ապականութեան մէջ մտացածին կրօնքներու տիրապետութեան դարուն անգամ մարդուն իւր հոգեւոր անմահութեան վրայ ունեցած համոզումը նուազ կամ շատ էական էր։ Ասիկայ հաւատք մ' էր՝ զոր աշխարհ չէր կրցած մարդուն մըտքէն հանել, և ինչպէս որ նորա յօժարութիւնք իւր հաւատքէն կկանոնաւորին, այսպէս մեռելոց մարմնոյն կամ անոնց չեութեան վրայ զգացած միմնաքն իւր սխալ կամ սուտ հուստքէն հեռեւած էր,

որով սուտ կամ ընդ աղօտ նշոյլ մ' ունեցող յոյս մը զիրենք մխիթարելու բաւական կրլլար։

Սակայն կոյր մարդկութիւնը դժբաղդաբար կենաց յաւիտենականութեան մուտքը մեծամեծ պատուարներով սլարապեալ ըլլալը չէր գիտէր, անժանօթ յաւիտենականութեան մը մէջ բարկացող Արդարութեան իրեն հաւատքին հակառակը տնօրինելը մոռցած էր։ Գթոյ արժանի վիճակ, հաւատալ և յուսալ և հակառակ վախճանի են

թարկիլ . Աման սրայ անցեալը՝ ներկայն
և ապառնին սահմանափակ ընող յաւի
տենականը մարդերու հետ խառնուեցաւ
և ինքեան ձեռք պնդեալի սահմաններ
գրաւ , որով արդարութիւնն զբռնու
թիւնը ջլատեց , գիտակցութեան աղնը
ւական տիրապետութիւնը անձնասիրու
թեան յուզած և զինուորած կիրքերով
բռնաւորեալ քաղաքներ ազատ հրատա
րակեց . փիլիսոփայութեան շնչած ատե
լութեան տեղ սիրալիր բարերարու
թեան II . Հոգին՝ աշխարհի յայտնուե
ցաւ , որով այնուհետեւ ուր սիրայ ըն
կերութենէն անդամատուէր՝ ամբարտա
ւան հրեշտակի գահակալած անդունդը՝
ատելութեան ժողովոյն կանգամակցէր .

Բացուեցաւ յաւիտենից կենաց
մուտքը՝ ուսկից Աստուած ամարդն անց
նելով հետզհետէ հետեւողներ բաղմա
ցան , ճշմարիտ հաւատոյ որդիքներն են
այս երջանիկներն . որոց գերեզմանաց՝
կամ վերջին անշնչութեան վրայ կա
տարուած արտաքին արարողական ձեւ
երէն աւելի՝ խորհրդականը սրտածմիկ
տաղաւորութիւն ունի մեր սրտին վրայ ,
աշխարհի յիշատակին վրայ ազդեցու
թիւն մը . տանելու բաղձանքը այնչափ
տեղի չունի նոցա սրտին մէջ , ո՛րչափ
աննշան ապրելոյ մը յաջորդող հանդեր
ձեւոյն մէջ փայլելու փառաց անձուկը .
ուստի չեմ ուզեր զբաղիլ նոցա աշխար
հի մէջ աւելցած ձեւին վրայ՝ զոր Շգիպ
տոսի մէջ անօգուտ ամբարտաւանու
թիւնը սաղեցուցիչ կերպով կարտադը
րէր , այլ նոցա միտիմարիչ ապագային
ըզձաւէտ յիշատակովն բերկրիլ կրկա
փաքիմ . զի մինչ քաջերու յաղթանա
կութեանց փառքեր գերեզմաններու
մէջ ՚ի մոռացութեան կիթալուն , քրիս
տոնեայ ժողովրդեան նոր փառաւորու
թեան վայրկեաններն հոլովել կսկին .
քաջերու գերեզմաններ անցելոյն՝ իսկ

քրիստոնէից անշուք հանգստալայրն ա
պագային վրայ զբաղում մը կուտայ մըտ
քերու . Շգիպտական մեծայարկ կոթո
ղի տակ չորցած մարմինն ընդունայն ան
ցեալէն եւ սոսկալի ապառնիէն ՚ի զատ
ուրիշ բան մը չունի . իսկ անցայտ հողա
կոշտի մը տակ անհետացեալ քրիստո
նեայն աննշան անցելոյն հետեւող ան
պատում երանութեան վայելմամբ ո՛ր
չափ երջանիկ է .

Քրիստոնէին գերեզմանին քով մտա
գիր եղողն կսկի ջննելթէ՝ բնութեան հար
կըզիս այս վիճակը ակամայ պիտի տանի օր
մը . ինչպէս որաւանց գիտելու ծնայ՝ ա
ռանց գիտնալու ալ շնչելէ պիտի գաղ
րիմ , և այս գաղարմանէն անմիջապէս
ետքը պիտի գլորիմ կամ ոչնչութեան մէջ՝
կամ պիտի վերանամ՝ վրէժինգիր գա
տաւորի ձեռք , այսպիսի կասկածով
տատամներուն պէս ցաւալի բան կրնայ
ըլլալ . իմ՝ երկնքի կամ գոթոսոց կա՛մ
չնչութեան միջոցն ուրիշ բան մը չունիմ .
այլ կեանք մը՝ որ աշխարհիս ամենէն
աղնիւ բարիքն է՝ բայց ամեն վայրկեան
ամեն ժամ , և ամեն օր ապառնալեաց
տակ հաշելու և մաշելու վրայ է :

Այս խորհրդածութիւնն լրջմտու
թեամբ ընողն՝ կսկիս առանց պարզ եւ
ճշմարիտ հաւատքի ապրողներուն վիճա
կըն յիշել եւ ողբալ . զի հաւատքը չէ՝
որ մեր սոսկալի վիճակը կսահմանէ , այլ
արդար Բատաւորի մը ձեռքն արդէն
զայն սահմանած է , և անդ իտելի ապա
գայի մը մէջ երջանիկ ապրելու միջոց
ներուն վրայ սոսկ զբաղիլ մը ունի հա
ւատքնիս . ճշմարիտ հաւատքի հետե
ւած բարի գործքերն են՝ մեր սոցաղայն
բարի պատրաստողները , իսկ ընդհակա
ռակն ոչ փիլիսոփայութիւնը կրնայ սլը
ծել , փիլիսոփայութիւն մը որ՝ յայտնու
թեան ներքեւալքլալու տեղ յայտնու
թիւնը իրեն կներքիէ , և ոչ իսկ ուրա

ցութիւնը :

Ս. Հաւատքին՝ մեր վախճանին ըրած և ընելիք օգուտներն անուրանալի են, այն վախճանին՝ որ ահագին յաւիտենականութեան մէջ, անանց վիճակ մը յուսահատութեամբ տանելու վրայ կկայանայ՝ առանց հաւատքի՝ իսկ անպատում երանութեամբ բերկրելու վրայ կը

կայանայ՝ պարզ հաւատքով, և զայն վաշխելու համար՝ աշխարհի անշնչութիւն մը՝ նորագոյն կենաց, ցանկալի բարեաց և յաւիտեանս բերկրանաց՝ գեղեցիկ եւ անհրաժեշտ միջոց մ'է :

ԽՈՐԷՆ Վ. ԳՐԲ. ԱՇԸԽԱՆՅՑ

ՏԵՍՏԱՄԵՆԻ ԻՄՍԱՏԱՍԻՐԱԿԱՆ Ի ՎԵՐԱՅ ԲԱՂԱՐԱԿԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹԵԱՆ

Նարունակութիւն Տես թիւ :

ԳԼՈՒԽ Թ.

ՀՈՂԻ ԵՒ ԹԱԳԻ ԺԱՌԱՆԳԱԿԱՆ ԻՐԱՌՈՒՆԵՐՆԵՐԸ ՄԻ ԵՒ ՆՈՅՆ

ՍՊՋՐԱՆ ՎՐԱՅ ԿԱՅԱՆԱՆ

« Իրաւունք » ըսելով՝ ընդհանրապէս կհասկցուի՝ « բան մ' ընել » և բանի մը տէր ըլլալ օրէնքի մը համեմատ :

Այն օրէնքն ալ կամ « բնական » է և կամ « քաղաքական », և հետեւաբար իրաւունքն ալ կամ « բնական » է եւ կամ « քաղաքական » :

Բնական օրէնքը գերագոյն պատճառին վրայ կայացած ըլլալով՝ բուն իսկ իւր պատճառին պէս անփոփոխ, յաւիտենական և անփոփոխ է : Թէ որ մարդիկ միշտ այս օրէնքը ճանչնային և անոր հետեւէին, քաղաքական օրէնք պէտք չէր ըլլար : որովհետեւ իւրաքանչիւր ոք իր օրէնքը իր ներսը կունենար : Բայց մարդու տգիտութիւնն ու չարութիւնը յիմուով՝ որ բնութեան այս անգիծ օրէնքը ճանչնանք ու սիրենք, ուստի հարկ կրլայ քաղաքական

օրէնքներ հաստատել, այսինքն վաշխելութեան այնպիսի կանոններ՝ որ իւրաքանչիւր ընկերութեան մասնաւոր հանգամանաց և մարդկութեան ներկայ պիտոյից յարմար ըլլան : Արդ՝ այս կանոնները, շատ անգամ պարզ և նախնական բնութեան մէջ հիմունք մը չունենալով՝ « քաղաքական իրաւունքն » ալ՝ որ այս կանոններէն կախեալ է շատ անգամ բնական իրաւանց կհակառակի :

Մարդկութեան ներկայ վիճակին մէջ, շատ անգամ մեծ չարիքէ մը աղատ մը նալու համար, փոքրագոյնը կրել պէտք կըլլայ : Ասով է որ քաղաքական օրէնքները որոնք սանկ ըսենք՝ երբեմն իրենց բնութեամբ բանավարութեան օրէնքէն կծագին, մարդու կրից չափ դնելու համար հարկաւ հոն կվերադառնան ուր իրենք հաստատուած են :

Բացայայտ զուրկեմ.

Մենք ամենքս ալ տիեզերաց քաղաքացի, մէկ հօր որդիք և բնական հաւասարութեամբ եղբայր եմք, և հետեւաբար կծնանիմք անոնց հաւասար իրաւամբք, որոնց կարօտ եմք մեր պահպանութեան համար: Ըստ այսմ սկզբան՝ ընչից անհաւասար բաշխուելէն, անձնական արժանիք չունեցող մէկ քանիին չափազանց հարուստ ըլլալէն, և մեծ պաւսուոյ արժանի մարդոց դառն խեղճութեան մէջ մնալէն աւելի բնութեան հակառակ բան չկայ: Սակայն թէոր ամէն մարդու ներքի ըլլար իրեն պէտք եղած բանին տէր ըլլալ, ըստ որում բնութեամբ ամենքն ալ այն բանին վրայ հաւասար իրաւունք ունին: Եւ մարդկանց մեծ մասը այս սկզբունքը գործածելով գող և աւազակ կըլլային: Այն ատեն ընկերութեան կարգը և խաղաղութիւնը պահել անկարելի ըլլալով՝ մարդիկ անդադար սոսկալի անիշխանութեան մէջ կ'ընային: Արդ՝ ինչպէս որ ընչից բաշխումը կարգի դնելու համար դաշինքներ և յաջորդութիւն պէտք է, այսպէս ալ այս անպատեհութեան առաջին առնելու համար քաղաքական օրէնք պէտք կըլլայ:

Իշխանութեան վրայ ալ այսպէս մշտածելու է: Ըստ բնական օրինաց՝ ըսել կուգեմ, ուղիղ բանավարութեան խօսից համեմատ արդարութիւնը ճանչնալու, սիրելու եւ գործադրելու աւելի յաջողակութիւն ունողն, այս է՝ աւելի իմաստունն ու առաքինին իշխանութեան կարգին մէջ նախապատիւ համարուելու են, քան նուազ իմաստունն ու առաքինին: Բայց որովհետեւ հպարտութիւնը ազատասիրութիւնը եւ ուրիշ կիրքերը ինքզինքնիս քան զայլս նախապատիւ համարել կուտան, ուստի Նչպէս որ ընչից սեպհա'յանութիւնը

հաստատելու համար կանոններ պէտք են՝ որպէս զի միշտ մարդոց ազահութեան որս չըլլան: այսպէս գերազուանութեան ժառանգութիւնը հաստատելու համար՝ անձնական յատկութեան նուազ տարակուսութիւն վերցնող կանոն մը պէտք կըլլայ, որպէս զի միշտ մարդոց փառասիրութեան որս չըլլայ:

Նոյնպէս իմաստութիւնն առաքի նութիւնն ու արժանիքն ինքնին միայն բնական իրաւունք մը կուտան նախապատիւ ըլլալու: Բայց որովհետեւ անձնասիրութիւնը ամենքս ալ կ'յորդորէ՝ և մեր նպատակաւորութիւնը, ուստի ընկերութեան խաղաղութիւնը պահելու համար կարգեր սահմանելու հաստատուն եւ զգալի նշան մը պէտք է: Նախնաճուքիչ ենթակայ եղող պատուոյ աստիճանն այն է՝ որ ի նախնեաց անտի երկար շարունակութեամբ յառաջ եկած է: Ասոր համար է՝ որ գրեթէ ամեն տէրութեանց մէջ ալ արժանիք կարգի դնող գերաւորանաց հնութիւնն է:

Ուրեմն թագի և հողի ժառանգական իրաւունքները յերաւի բնական և նախնական իրաւանց մէջ հիմն չունին: Բայց երկուքն ալ քաղաքական իրաւանց մի և նոյն սկզբան վրայ հիմնեալ ըլլալով պէտք է՝ որ երկուքն ալ հաւասարապէս անբռնաբարելի ըլլան ամեն երկրի մէջ ուր որ հաստատուած են: Թէ որ բնաւ տարբերութիւն չկայ օրինաւոր թագաւորի մը ու բռնաւորի մը մէջ, չկայ նաեւ բնակչի ժառանգի մը և անիրաւ յափշտակողի մը մէջ ալ, նոյնպէս ոչ ստոյգ կալուածատիրոջ ու ոչ ալ ճամբու վրայ դարանող գողի մը մէջ: Առաջին ժառանգողները անայլայեթի և բնական իրաւունք չունէին ձեռքերնին եղած դեպքեր՝ բոլոր մարդկային աղքատ մէկ դի ընելով՝ միայն իրենց օրդոց անցնելու: Առաջին թագաւոր

ները և հասարակապետութեան հիմնադիրները բնական իրաւունք չունէին թագաւորութիւնն իրենց յաջորդաց անցունելու : Բայց թէոր ընչից նոր բաժանման՝ կամ իւրաքանչիւր դարու մէջ նոր իշխան ընտրելու ատեն պատահած չարեաց առաջին անհերու համար երկուքն ալ կարեւոր են թէոր երկար սովորութեամբ և յանցիշատակ ժամանակաց հրամանով մը հաստատուած են , որն ալ ըլլայ փոփոխելը մեծ յանցանք է : Որովհետեւ եթէ մէկ պարզ կարասիք մը գողնալն ու արտավար մը գետնի տիրելը յաջողութիւնն ու անիրաւութիւն է , կարելի է՝ որ թագաւորական թագ դռնալն ու թագաւորութեան տիրելն արդարութիւն ըլլայ : Բոլոր աշխարհք Աստուծոյ առջև մէկ հասարակապետութիւն մ'է , և իւրաքանչիւր ազգ ալ մէկ մէկ գերդաստան : Արդարութեան և կարգաւորութեան օրէնքը որ գետնիննրու ժառանգական իրաւունքն անբռնարարելի կընէ , նոյնը թագի ժառանգական իրաւունքն ալ նուիրական կընէ :

Հակառակ սկզբանց անպատեհութիւններն զգալի ընելու համար՝ այս հաստատուն կերպը քիչ մը մէկդի թողունք , և վայրկեան մը այն պատճառաբանութիւնները լսենք՝ որ այս սկզբունքները կ'ընդհատեն հաւասարապէս թէ՛ յանդուգն հասարակապետականի և թէ՛ ճամբայներն սպասող գողի :

Մարդիկ ազատ և անկախ կ'ընենք , Հասարակապետականը պիտի ըսէ , « թագաւորք աւանդապահ են այն իշխանութեան՝ որ 'ի բնէ ժողովուրդինն է : Մեր նախնիք զիրենք կառավարելու անայլայլելի իրաւունքը վեհագունից թողած են , սա պայմանաւ որ գերազայն պաշտօնականներն ազէկ կառավարեն : Թագաւորը նախնական դաշինքը բըւ-

նարարեց , ես առաջին իրաւանցս կը դառնամ , զանիկոյ նորէն ձեռք կառնեմ , եւ կուղեմ զայն ուրիշ մէկու մը տալ՝ որ ազէկի գործածէ : Թագի ժառանգական իրաւունքը ցնորք է : Առջի թագաւորք բոլոր մարդկային ազգը՝ եւ քան զիւրեանց պայաղատս կառավարելու արժանաւոր հաղարաւոր մարդիկները մէկդի ձգելով՝ ինչ իշխանութեամբ կարող եղած են իրաւունք մը իրենց որդւոց անցնել : Իմ նախնիքներս առանց իմ հաւանութեանս իմ անայլայլելի և բնական իրաւունքս ոչ ընչացնող իշխանութիւն մը չէին կրնար անոնց տալ , եւ եթէ իսկապէս այս իշխանութիւնը իշխանաց հաւատացին , դիտաւորութիւննին իրենց յաջորդը խեղճ ընել չէր » :

« Իրաւունք ունիք կպատասխանեգողը , ես ալ իմ կեանքս այդ սկզբունքով կ'վարեմ : Հարուստները բոլոր մարդկային ազգին պատշաճեալ ստացուածոց աւանդապահներն են : Մարդիկ ամենքն ալ տիրեղերաց քաղաքացի՝ մէկ ընտանեաց որդի կ'ընենք , ամենքն ալ իրենց դոյութեան կարեւոր եղածներուն վրայ անայլայլելի և բնական իրաւունք ունին : Այնթաղ ընձեղի հետ՝ որ իմ ու քու նախնիքներդ իրենց մէջ ազատ միարանութիւն մը կաղմելով՝ աշխարհիս մեծութիւններն իրենց մէջ բաժնեւ են : Բայց իմ նախնիքներս անշուշտ ուղեր են՝ որ իրենց յաջորդներն իրենց կենաց կարեւոր եղածներն ունենային : Հարուստներն այս դաշինքը բռնաբարել , ամեն բանի տիրել են , ինձի բան մը չէ մնացել : Իմ բնական իրաւանցս կ'զիմեմ , զանի նորէն ձեռք կառնեմ , և 'ի բնէ ինձի պատշաճ եղածին տէր ըլլալ կուղեմ , գետնի ժառանգական իրաւունքը ցնորք է : Ինչ իշխանութեամբ նախնի ստացիչք՝ բոլոր մարդկային ազգ-

դը՝ և շատ անգամ քան զիւրեանց պա-
յաղատա աւելի արժանաւոր մարդիկը
մէկդէի թողլով կրնան իրաւունք մը ի-
բեկց որդւոյ անցնել։ Իմ նախնիքս ա-
ռանց իմ հաւանութեանս՝ իմ անայլայ-
լելի և բնական իրաւունքս ջնջող իրա-
ւունք մը չէին կրնար այլոց տալ, ստոյգն
այս է՝ որ ընչից նախնական բաշխումով
մտքերնին իրենց յաջորդներն ասանկ
խեղճ ընել չէր։ Եւ որովհետեւ մարդ-
կային իրաւունքը կրճաբարձրն բաժ-
նիխաններդ ու պաշտօնականներդ, չեն
թողուր ինձի՝ որ ՚ի բնէ ինձի ինկածը
վայելեմ, իրաւունքս պաշտպանել ու
զեւով՝ ամեն ինձի հանդարտներուն ա-
ւելորդ ընչից վրայ՝ սրովս կտիրեմ։ Արդ
որովհետեւ ես զիս ժողովրդեան քաջ
Տրիրունը* և մարդուս բնական ազա-
տութեան արժանաւոր կուսակից կանս-
նեմ, ուստի ներեցէ՛ք ինձի ըսելու՝ որ
ձեր պիտոյքէն աւելի ունեցած ստակ-
նիւ ձեր եղբայրներուն՝ այսինքն ընկեր-
ներուս եւ ինձի կիցնայ, որ ամեն բանէ
զուրկ եմք։ Գործի գրէք ուրիշն այն
արդարութիւնը՝ զոր կուգէք՝ որ թա-
ղաւորք ձեզի ընեն։ Անոնք ձեր բնա-
կան իրաւունքները բռնաբարած են,
դուք մերինները յափշտակեցիք, մենք
բան մը չունիմք, դուք ձեր պէտքէն
աւելին ունիք, մենք ձեր եղբայրներն
եմք, զձեզ կտիրեմք, ձեր կեանքը
չեմք ինդրեր, և ոչ ալ ձեզի կարելոր
եղածը, միայն ձեզի պէտք եղածէն ա-
ւելին մեզի բաժնեցէք։

Ի՞նչ պիտի ըսէր հակաթագաւո-
րական մը, երբ ճամբան ասանկ քաղա-

քակիրթ, պարկեշտ եւ մարդկային բը-
նական իրաւանց նախանձաւոր գողի մը
հանդիպէր։ Կարծեմ որ առանց պա-
տասխանեց եւ առանց կարենալոյ մէկ
փոքրիկ դժգոհութիւն մը ընելու՝ պի-
տի հանէր քսակը տար։ Թող ներուի
ինձի այս փոքրիկ արտուղութիւնը, այ-
սինքն կատակի ձեւով ճշմարտութիւնը
զրուցելա։

Թերեւս ըսեն՝ թէ ամեն մարդու
ներելի ըլլալու էր այլոց աւելորդին
տէր ըլլալ, թէ որ ընչից տէր ըլլալու
համար օրինաւոր եւ հաստատուն մի-
ջոյներ չկենային, որպիսի են ժառան-
գութիւն, դաշինք, եւ մտաւոր կամ
մարմնաւոր աշխատութիւնք։

Ես դարձեալ նոյնը կըսեմ՝ երբ ժա-
ռանգական իրաւամբ կոմ ընտրութեամբ
բարձրագոյն իշխանութեան հասնելու
համար, օրինաւոր կերպով սահմա-
նուած միջոյներ չկենան՝ ամեն մար-
դու ներելի պիտի ըլլար գերազուսու-
թեան բաղձալ։ Այո՛, ես ալ կհաւա-
նիմ որ ինչպէս անայլայելի եւ բնական
իրաւամբ, քան զինքն աւելի արժանա-
ւոր մարդիկը մէկդէի թողլով՝ ոչ ոք թա-
ղաւոր կծնանի, նոյնպէս անայլայելի
եւ բնական իրաւամբք ոչ ոք կծնանի
աւելորդ ընչից տէր՝ քան զինքն աւե-
լի արժանաւոր մարդիկները մէկդի առ-
նելով։

Թէ որ ըստ բնական իրաւանց ըն-
չից եւ թաղի բաշխման հաստատուն
օրէնք մը կենար, այսինքն ըստ անիո-
փոխելի օրինաց կատարեալ եւ գերա-
զոյն արդարութեան, տէրութեանց եւ
հոգի ժառանգական իրաւունքն անի-
րաւ պիտի ըլլար։

Բայց մարդկային կիրքերը և մարդ-
կութեան ներկայ վիճակը բանն անկա-
րելի ընելով՝ պէտք է՝ որ թագի եւ
ընչից ժառանգութիւնները հաստատու-

*Տրիրուն՝ կիոյուէին Հոովմայ՝ մէջ՝ ժո-
ղովրդեան օգուածն ու իրաւունքը պաշտպա-
նելու համար սրտուած մէկ քանի պաշտօ-
նականք։

լու համար քանի մը ընդհանուր կանոններ կենան : Ուր որ այս երկուքն ալ կանոնաւորելու համար ժառանգական իրաւունք սահմանուած է, երկուքն ալ առանց օրինաւոր տիրոջ և ըստոյգ ժառանգին հաւանութեան փոփոխելն հաւասարապէս անիրաւութիւն է :

Բայց կարելի է ըսն, որովհետեւ ժառանգութեան եւ գերազուեալութեան իրաւունքները մի եւ նոյն սկզբան վրայ կկայանան, ուստի պէտք է՝ որ նախագրաւութեան օրէնքն՝ երկուքին մէջն ալ տեղի ունենայ :

Ժառանգութիւնն անշուշտ, ինչպէս հոյ՞ն նոյնպէս ալ թագի քաղաքական իրաւունք կուտայ, երբ օրինաւոր հետամուտ չկենայ : Բայց թէ որ դանտի՞ ժառանգութիւնն յափշտակութիւն է : Ժառանգութեան և տէրութեան իրաւունքները կարգապահութեան համար հարկաւոր ըլլալով՝ ինչ պատճառաւ որ վաղուց ՚ի վեր գեալին մը ժառանգելով անոր օրինաւոր տէրը կըլլայ մարդ, նոյն պատճառաւ ալ գերազուեալ իշխանութեան վաղնջուց ժառանգութիւնը՝ անոր օրինաւոր տէրը կընէ :

*Օրինաց հաստատած միջոցին համեմատ ժամանակ մը կալուածքի մը անընդհատ տէրն ըլլալով, վերջէն բոլորովին իրացնելը նախադրաւութիւն կըսուի :

Գեանի ժառանգութիւնը՝ թէ և ՚ի սկզբան անիրաւ, ժամանակ անցնելով օրինաւոր կըլլայ, որովհետեւ երբ որ մարդոց ծնունդը անդադար փոխուելով եւ միշտ կորսուելով՝ երկար ժամանակէ ՚ի վեր յաջորդութիւնն ընդհատեալ եւ մոռցուած ըլլայ, այն ատեն անկտրելի է մինչեւ առաջին ժառանգն հասնիլ : Ասկից ընկերութեան մէջ անհուն անկարգութեանց եւ շփոթութեանց պատճառ կըլլայ : Առաջին տէրերն ալ ամենեւին անայլայելի եւ բնական իրաւունք մը չունէին իրենց գոյութեան պէտք եղածէն աւելին իրենց սեփականելու, ոչ ալ բոլոր մարդկային ազգը մէկդի թողլով՝ զանկիւց իրենց որդւոց ժառանգութիւն թողելու : Ասոր համար է՝ որ արդի ժառանգութեան իրաւունքն առջի տէրերուն՝ որոնց սերունդն հիմայ անժամօթ մնացած է, սկզբնական ստացման տեղը կըռնէ : Այն պատճառաւ որ ՚ի սկզբան անիրաւ աշխարհակալութիւն մը՝ երկար տարիներ յաջորդէն վերջն արդարացի կըլլայ : Բայց երբոր ճշմարիտ ժառանգը եւ անմիջական յաջորդը ուղիղ գծով իւր իրաւունքը կպահանջէ, եւ հաստատուն կտանէ, նախագրաւութեան իրաւունքն ինչպէս ժառանգական ստացումոյ՝ անհնկ ալ ժառանգական թաղաւորութեան մէջ չկրնար տեղիք ունենայ :

Շարունակէի :

Հ Ն Ա Խ Օ Ս Ա Կ Ա Ն

ՊԱՐՍԻՅ՝ ՀԻՆ ԿՐՕՆՔԻՆ ՎՐԱՅ

Պարսից հին կրօնքը զարմանալի է ոչ միայն հնութեան և հաղարաւոր տալիներէ՝ ի վեր դեռ շարունակելուն, այլ և անոր համար ալ՝ որ մեզի ծանօթ եղած միւս բոլոր հեթանոսական կրօնքներէն ալ աւելի մաքուր մնացած է մինչև մեր օրը։ Բայց այս կրօնքին վրայով՝ թէ հին մատենագրաց մեզի աւանդած ծանօթութիւնները, և թէ նոր ճանապարհորդաց ստորագրութիւնները՝ որով մինչև այս օրս ալ Հնդկաստանի և Պարսկաստանի մէջ ասանկ կրօնք մը դաւանուիլը կհաստատեն, մէկմէկէ այն չափ տարբեր են, որ ճշմարիտը սուտէն որոշելու, և այս խնդրոյս վրայով հրատարակուած սուտապէլաց մէջէն հաւատարմը արժանին ընտրելու և ընդունելու համար մեծ և զգուշաւոր քննադատութեան պէտք կըլլայ։

Հնդհանրապէս կկարծուի՝ թէ այս կրօնքին հեղինակը Զրադաշտ ըլլայ, սակայն այս փիլիսոփային ծաննելէն խիստ առաջ է իւր ծագումը։ Ոմանք կկարծեն՝ թէ ճշմարտին Աստուծոյ ծանօթութիւնը՝ և բնական կրօնի քաղցր և յստակ լոյսը՝ Եղամ եւ Քուշ* բերած ըլլան պարսից երկիրը։ Ինչ ալ որ ըլլայ այս կարծիքը, մեր ընելիքը սա՛ է՝ թէ Պարսից հին կրօնքը՝ Աշխարհի մէկ հատիկ արարիչ եւ նախախնամող Աստուած կդաւանէր, անկեղծ սէր եւ բարե-

պաշտական երկիւղ կպահանջէր, ծնողաց և ծերոց յարգանք, մարդկային ազգային եղբայրական սէր, եւ ամեն կենդանւոյ ալ դուժ եւ կարեկցութիւն ղյնել կպահանջէր։ Այս մաքուր կրօնքը վերջէն մեծ փոփոխութիւններ ալ կրեց բազմութիւ անապաշտական արարողութիւններով՝ որ «Սաբէութիւն»* աւանումս բոլոր արեւելեան ազգաց մէջ տարածուեցան։

Միւհսին Փանի** հեղինակին իւր Տապիսթան գրոց մէջ հին պարսից ըն-

*Սաբէութիւնը կրօնք մ'է, որ երկնային մարմինները՝ եւ մասնաւորապէս արեւն ու լուսինը կպաշտէ։ Այս կրօնքը խիստ հին է, եւ Քրիստոսէ շատ առաջ տարածուած էր ոչ միայն Մարաց եւ Ագիտացւոյ, այլ և վերին Ասիոյ՝ եւ մանաւանդ Քաղդէացւոց և Պարսից մէջ ալ։ Անոր նման կրօնք մը կտիրէր նաեւ հարաւային Ամերիկայ մէջ ալ՝ Ազանիացւոց տիրապետելէն յառաջ, որ հիմայ շատ կրօնքներու հետ խառնուած ըլլալով, բուն Սաբէութիւնը միայն քանի մը կղզեցի ժողովոցոց մէջ կգտնուի։

**Միւհսին Փանի Քիշմիրցի Մահմետական մի էր գրեթէ երկու դար առաջ, որ իւր Տապիսթան թերեւս «Տիպիսթան» գիրքը հին Փէհլէվեաց գիրքերէն, եւ իմաստով Պարսկներու աւանդութիւններէն առնելով՝ որոնք դեռ ծածուկէն կդաւանին այն կրօնքը՝ որուն իրենց նախնիքն ջրադաշտէն ալ առաջ կհետեւէին։ Տապիսթանի վկայութիւնն աւելի հաստատուեցաւ «Տուստադիր» ըսուած գիրքով մը՝ որ Քալիլիայի հին լեզուով գրուած է։

*Եղամ. սրբի Սեմայ, Քուշ, որդի Քամայ, երկուքն ալ Նոյի թոռները։

ծայած կռապաշտութիւնը գրեթէ Սա-
բէութեան նման է , որոնք՝ ինչպէս կը-
սեն Սատուծոյ հետ մոլորակներն ալ կը-
պաշտէին , որ իբրեւ փոխանորդ անոր
աշխարհիս բոլոր բաներուն վրայ մեծ
ազդեցութիւն ունէին : Բայց որովհետեւ
Միհայիլն ֆանիի՝ հին Պարսից ընծայած
կրօնքը վերոյ յիշեալ Սաբէութեան ճշ-
դիւ չնմանիր , և մենք ասոնց վարդա-
պետութեան վրայով սոսկ ընդհանաւ
գաղափար մը միայն ունիմք , մեր ընե-
լիքը միայն մեզի օգտակար եղածն հաւ-
կըցնելը պիտի ըլլայ , և այն է այն կռոյ
ոսորադրութիւնը՝ որոյ ըստ յիշեալ հե-
ղինակին հին պարսիկներն երկրպագու-
թիւն կընէին : « Մոլորակները՝ կըսէ ,
բնականի հակառակ բոլորովին մերկ և
արտառոյ դէմքով կներկայայնէին : Սա-
տուրնոսի՝ կամ Զրուանայ արձանը սեւ
քարէ էր , և կապկի գլուխ , մարդու
մարմին և խոզի պոչ ունէր : Արամազդայ
պատկերն հողադոյն էր , և կներկայայը-
նէր ուրուրի գլուխ ունեցող մարդ մը ,
որուն գլխուն վրայ թագ մը կըլլար ,
որմէն աքաղաղի և վիշապի գլուխներ
դուրս կելլէին : աջ ձեռքը փաթթոյ մը
կամ կերպասէ թագ մը . ձախ ձեռքն ալ
բիւրեղէ ամանմը կունենար : Արեսի ար-
ձանը կարմիր քարէ եւ մարդակերպ էր .
աջ ձեռքն արխնաշաղախ դաշոյն մը ,
ձախ ձեռքն ալ վեր վերցուցած՝ երկա-
թի վահան մը կունենար : Արեգական
պատկերն ոսկի էր , եւ երկգլխի ձի հե-
ծած մարդու կնմանէր , որոց երկուքն
ալ եօթնական յակինթով զարդարուած
մէկ մէկ թագ ունէին . եւ որչափ որ
այս կուռքին պատկերը մարդակերպ ալ
ըլլար այսու ամենայնիւ վիշապի պոչ
կունենար , աջ ձեռքը բարակուկ ոսկի
գաւազան մը կըսնէր , վիզն ալ ծանրա-
դին քարերով զարդարուած մանեակ մը
կախուած կըլլար : Առողիկ ալ մարդա-

կերպ էր , գլուխը եօթնարդեան թագ-
մը , աջ ձեռքը սրուակ մը , ձախ ձեռքը
սանտր մը կունենար : Հերմէսի մար-
մինն ու պոչը ձկան , եւ գլուխը խոզի
էր , որուն վրայ թագ մը կկենար : Լու-
սինը ճերմակ կովի վրայ հեծած մար-
դու կերպարանք ունէր , աջ ձեռքը յա-
կընթակապ յուռութուլունք մը , ձախ
ձեռքն ալ ուհանի ճիւղ մը կունենար :
Հեղինակը վերջէն սա գիտողութիւնն
ալ կընէ : « Մոլորակները կըսէ դնդա-
կերպ՝ մարմիններ են , եւ այս իրենց
ընծայուած ձեւերն անոնք են , զոր ի-
րենց հողիններն առին , երբոր աշխարհիս
մէջ փիլիսոփայից եւ սուրբ մարդարէից
երեւեցան :

Երկնային մարմինները պաշտելուն
հետեւանքը հրապաշտութիւնն եղաւ ,
որ ըստ Ֆիրտեսի Քէյ յմուրսի թոռն
Հաւուռնի թագաւորն հնարեց : Աը-
պատմէ թէ յիշեալ թագաւորն քարով
լեռնականներն անհանդիստ ընող սար-
սափելի օձ մը սպաննելու ատեն՝ քարն
ապառաժի մը վրայ իյնալով մեծ հըր-
դեհ մը պատահեցաւ , զոր սքանչելիք
կարծելով հրաման ըրաւ իր բոլոր հաւա-
տակաց՝ որ նոյն տեղն երթալով այս
աատուածութեան երկրպագութիւն ը-
նեն : Արակին առաջին անգամ երեւեա-
լուն հետեւեալ գիշերը՝ նորահաւատից
բոլոր լեռը բոցերով ծածկուած կերևի ,
հոն Հուղնանի մեծակառոյց տաճար մը
կանդնելով՝ հռչակաւոր տօն մը ալ հաս-
տատեց : որ ետքէն իւր անունովն զը-
րուցուեցաւ : Մոգուց դէմ պատերազ-
մեցաւ , եւ յաղթելու յաջողութիւն
դտնելով , մերժեց երկրպագութեան
առջի ձեւը , եւ նոր ձեւի փոխեց :

Սակայն Պարսկական կրօնից երեւե-
լի բարեկարգիչն եղաւ մեծն Զը-
րադաշտ , զոր Պարսիկը եւ Արա-
բացիք Զերտիւշտ կանուանեն եւ

Վշտասպայ* ժամանակակից՝ Քեհնուհանց ցեղին չորրորդ թագաւորն էր։ Թէ որ մեռնելէն ետքը մարդուս համբաւն անմահ հոգիներուն խնդութեան զդաջում մը կրնայ պատճառել, թէ եւ ինքը խաբերայ մարդարէ՝ կամ փիլիսոփայ մէկն ալ ըլլայ՝ իւր համբաւը բոլոր գիտնականաց մէջ տարածուած, և մինչեւ հիմայ ալ այսչափ դարերէ՝ ՚ի վեր միշտ մնացած ըլլալով, այս մարդուն հոգին ունենալու է։ Յոյն մատենագիրք այնչափ շփոթ բաներ գրեցին այս մարդուս վրայով՝ որ գրեթէ անկարելի է գիտնալ՝ թէ այս անունով մարդ, քանի՞ հոգի եղաւ, ո՞ր ատեն ապրեցան. եւ ի՞նչ բանի մէջ երեւելի եղան**։ Բայց ամենքն ալ միաբան կլկայեն՝ թէ այս մարդս տարօրինակ վարդապետութիւն քարոզող մէկը, եւ մոգուց ալ առաջինն էր, այսինքն այն արեւելեան փիլիսոփայից՝ որ կրօնի վարդապետութիւնը բնազանցական, բնաբանական և բարոյական ուսմանց հետ կմխայրեցնեն։ Արեւելեան մատենագիրք՝ այս շարմանալի մարդուս վրայով տուած պեղեկութեանց մէջ աւելի միաբան են, և զինքը ո՛չ հիմնադիր, այլ բարեկարգիչ մոգա-

կան կրօնի կհամարին, զոր Վշտասպայ գործակցութեամբ գլուխ հանեց կրսն։ Մահմետական մատենագիրք համարձակ կլկայեն՝ թէ Ջրագաշտ երիտասարդութեան մէկ մասը Կուինիա* անցուց, ուր իբրեւ ծառայ՝ մարգարէի մը քով կեցաւ. զոր ոմանք Եղիա, ոմանք Եղրաս, և ոմանք Դանիէլ էր կրսն. որմէն շատ բաներ սովորելէն վերջը՝ վարժապետին վառայն հետամուտ ըլլալ ուղեւով զինքն ալ մարգարէ հրատարակեց, բայց այն սուրբ մարդը զինքը բորոտութեամբ պատժելով** քովէն հանեց վըռնտեց։ (Մահմետականք Կէսրինէրուն մեծ թշնամին ըլլալով Ջրագաշտի դէմ ծանր զրպարտութիւններ խօսած են, ասոր համար տրչափ հաստատուն սղհաւատալու արժանի չեն համարուիր դիտնոց առջեւ)։

Պարսիկք Ջրագաշտ աղգաւ Չինացի էր կրսն, որուն հայրը Եփինդաման և մայրը Տօտու կամ Տուտու կըսուէր. և որովհետեւ յղութեան և ծննդեան առտն մեծամեծ հրաշալիքներ եղան, և Ասցարը այս տղուն ապագայ մեծութեան վրայ նախանձելով մեռցնել ուղեց, Ջրագաշտ ալ օտար երկրի մէջ ապաստանարան մը գտնելու ստիպեցաւ։ Երկար ճանապարհորդութիւններ ըրաւ. մեծաւ մեծ գետերէ ոտքով անցաւ. և վերջապէս մարաց երկիրը կանգ առաւ, ուր տղօթքի և մտածութեան պարապելու համար քարայր մը քաշուեցաւ։ Հոն դէմառ դէմ զԱստուած տեսնելու, և անոր բերնէն իւր սուրբ կամքը լսելու փափաքելով, խնայն հրեշտակ մ'երե-

*Ըստ պարսից՝ Քիւշթասպայ։

**Բնիկք չորս Ջրագաշտ կհամրեն, առաջինը քաղդէացի, երկրորդը բաղտրիացի, երրորդը պամիլիւացի, չորրորդը Հայ։ Թող այն տարապալտ կարծիքն որով ոմանք Քամը, ոմանք Մէսորայիմը, եւ ոմանք ալ նոյն ինքն Մովսէս կհամարին։ Քուստինոս միայն մէկ հասց կցիչէ, եւ ան ալ բաղտրիացուոց թագաւոր էր՝ կըսէ։ Մեր Խորենացին ալ նոյնը կհաստատէ, եւ Նինոսի ժամանակակից կհամարի։ Դիւրք Ա. Գլ. Ը։ Բայց շատեր ալ կան՝ որ երկու Ջրագաշտ կհամրեն, մէկը Նինոսի ժամանակակից, միւսը Վշտասպեան Դարեհի։

*Ընդարձակ դատառ է Արեւմտեան Ալիքիէի մէջ։

**Այս կտորը Նդիսէի գրեկէղի պատմութեւ կիշեցնէ։

նալով մաքրեց զինքը, գոցեց աչքերը, և մէկ մոլորակէ միւսն անցունելով վերջապէս վերին երկինք հանեց. ուր Զրադաշտ հրեշտակի աչքեր ունենալով զԱստուած իւր բովանդակ մեծւայելչութեամբ գերապայծառ լուսով շրջապատեալ Աթոռին վրայ նստած տեսաւ: Զէնտափեստան կամ օրինագիրքը հոս ընդունեց բուն Աստուծոյ ձեռքէն՝ որուն խօսքերը բոց էին: Վերջը մէկ ձեռքով գիրքը բռնած՝ միւսով ալ երկնային ջահ մը առած, հրեշտակը դարձեալ զինքը նոյն քարայրը փոխադրեց:

Կան մատենագիրներ՝ որ յախշտակութեան դէպքը չեն յիշեր, բայց կը պատմեն՝ թէ Զրադաշտ այս առանձնութեան մէջ շատ գիրքեր շարագրելով Վշտասպայ ընծայեց, իսկ քարանջաւը Միհր աստուածին* նուիրեց, որ ամենուն հայրն ու թագաւորն է: Կըսեն նաև՝ թէ քարայրին մէջ շատ խորհրդական ձեւեր ալ գծագրեց, որոց ոմանք աշխարհքս, ոմանք տարերքները, ոմանք մոլորակները, կամ անոնց յատկութիւնները, և աստեղաց կրկին շարժմունքները կցցնէին**:

Երբ առանձնութիւնը թողուց, երկինքէն մեծ կրակ մ'իջնելով զինքը պատեց. առանց մարմնոյն զնաւելու. և երբ այս հրաշքը լսե-

լով թագաւորն ու գլխաւոր իշխանները զինքը տեսնելու դացին, իրեն վրայ գերբնական իմաստութիւն մը նշմարելով բոլորը մէկէն սովորեցուցած վարդապետութիւնն ընդունեցին: Պարսիկները շատ հրաշքներ կ'պատմեն այս մարդուն վրայ՝ երբ մարդարէի յատկութիւն առնելով առաջին անգամ Վշտասպայ և անոր հպատակաց երեցաւ. և անոնց մէկ պէտք եղած հնազանդութիւնը պահանջեց աստուծոյ դեսպանին: Բայց ինչպէս որ ամեն աղբ կ'աւազի զինքը կառավարող իշխաններն՝ ու կրթող մարդարէները մեծաբեւ մեծցնել անտարակոյս Պարսկոյ Զրադաշտի վրայ սպառնալի հրաշալի բաներ պատմելուն պատճառն ալ սոյն բաղձանքն եղած է: Եւ ինչ որ իւր վարդապետութիւնը:

Զրադաշտ կրօնի վրայով նոր գրութիւն մը հաստատեց, այլ հնոյն մէջ Սարգիսոյ կամ աստղապաշտի վերջէն մտաւորած սնտիապաշտութեանց հակառակեցաւ. և գլխաւոր ջանքն եղաւ աստուածութեան վրայով վայելուչ ծանօթութիւն մը տալ ժողովրդեան: Սովորեցուց՝ թէ գերագոյն էակը ինքնին յաւիտեանս յաւիտենից կայ՝ ու կ'մնայ. ինքն ուրիշէ կ'ախում չունի, ու տիեզերաց արարիչ ու նախախնամողն է, և իւր արդարութիւնը, ողորմութիւնը, և իւր մաստութիւնն ալ անսահման է: Այսու ամենայնիւ Արհմն կամ Էհրէմէն ըստուած չար հոգիի մը գոյութիւնն ալ կընդունէր, զոր աշխարհիս մէջ պատահած բոլոր չարեաց պատճառ կարծելով իւր իշխանութիւնն ալ խաւարի մէջ է, կըսէր: Աստուած՝ ըստ Զրադաշտի, օր մը մտածելով որ իր կամաց հակառակող մէկը չըլլայ նէ, իւր փառքն ալ աշխարհի արիտի չյայտնուի, ստեղծեց

*Յոգուածիս մէջ ուր որ » աստուած՝ աստուածի՝ աստուածով » կ'ընդգրկենք, ըստ նախնեաց՝ սուտ աստուած կամ կուռք իմանալու է:

**Ըստ աստեղաբաշխեց ամեն աստղ ալ երկու տեսակ շարժում կունենայ, մէկը իւր առանցքին վրայ, որ օրական ալ կըտուի. միւսը պարբերական, որ տարեկան կըտուի: Երկրիս օրական շրջանն է 24 ժամ, իսկ տարեկանն է 365 օր, 5 ժամ, եւ 49 վայրկեան:

այս չար ազդին, որ այն ատենէն ՚ի վեր միշտ իրեն կամակոր թշնամին եղաւ։ Նոյն վայրկենին լոյսն ու խաւարը, բարին ու չարը իրար խառնուելով մէջերնին կռիւը բացուեցաւ, ուրիշց յառաջ եկան աշխարհս չարչարող այս անհամար թշուառութիւնները։ Այսու ամենայնիւ կըսէր, այս անկարգութիւնն առ ժամանակեայ պիտի ըլլայ, որովհետեւ աստուած վերջէն լոյսը խաւարէն զատելով մարդոց մէջ խաղաղութիւնը նորէն պիտի հաստատուի։

Չրադաշտ հասարակաց յարութիւնն ու հանդերձեալ կենաց վարձքն ու պատիժն ալ ընդունելով կտորեցներ, թէ հոգին՝ մարդուս մեռնելէն վերջը չորրորդ օրը « շինավար » կամուրջին քով կտարուի։ Հոն դէմը կելլեն Միհր Իզաթ, և Ռեսու Իզաթ հրեշտակները, որ կամուրջէն անցնել ուղող հագուոյն բարի ու չար գործքերը կկշռեն։ Թէ որ բարի գործքերը ծանր դան, յաջողութեամբ անդիի կողմը կանցնի, և լուսոյ հրեշտակը լուսաւոր արքայութիւն մը կտանի մշանջնաւոր խաղաղութիւն և խնդութիւն վայելելու համար։ Իսկ եթէ չար գործքերը ծանր դան, իսկոյն գժոխքը կէդուի, որ խաւարի թագաւորութիւնն է, ուր անվախճան տանջանքներ պիտի կրէ, և լուսոյ նշոյլ բընաւ պիտի չտեսնէ։ Բոլոր առաքինութեանց մէջ՝ զոր մեծ կհամարէր, և աշակերտաց ալ ընել կպատուիրէր, եղբայրական սէրն էր։ Իրեն հեռուողներն երբեմն խոտամուկներով երբեմն ալ սոսկալի սպառնալիքներով բարեգործութիւն ընելու կյորդորէր։ Չրադաշտի վարդապետութեան վրայով այս փոքրիկ գիտողութիւնը՝ իւր կրօնական ըսկըղբանց վրայով կրնայ ընդհանուր դադարի մը տալ։

Չրադաշտ միայն այսչափով զոհ չըլ-

լալով արտաքին ծեսերն ալ բարեկարգելու հոգ տարաւ։ Բացօթեայ տեղեր ե լեռներու գլուխ զոհ ընելու սովորութիւնը բարեկարգեց, և սրբալիւն կը բակը միշտ վառ պահելու համար բոլոր Պարսից երկրին մէջ ատրուշաններ կամ կրակատուններ չինել տուաւ՝ որ պէս զի աստուածութեան այս խորհրդական նշանը բնաւ չմարի։ Ի սկզբան այս կրակատանց մէջ քանի մը կանթեղ միայն կտեսնուէր, որոց առջև ջերմեռանդ ժողովուրդը կաղօթէր, բայց վերջէն նուիրական կրակը պահպանելու համար տաճարաց մէջ յատուկ սեղաններ ալ կանգնեցին։ Այս արարողութիւններն անթերի գործադրելու համար ծիսարան մըն ալ շարագրեց՝ զոր Պարսիկք երկինքէն բերուած կհամարին։ Այս գրքին լեզուն՝ թէ և շատ ատենէ ՚ի վեր անգործածելի է, և քուրմերէն անգամ խիստ քիչերը կրնան հասկնալ, սակայն մէջը բնաւ փոփոխութիւն չմտուցին։ Արօնի պաշտօնեայներն երկու կարգ բաժնեց, որոց մէկը կըաղկանար սոսկ քուրմերէ՝ որ սովորաբար « մոզ » անուամբ կշիշուին Պարսիկ տարեդրութեանց մէջ, երկրորդը մոզպետներէ՝ որ Տեսչի ատիճանն ունէին։ Այս երկու կարգն ալ ուրիշ մեծ մոզպետի մը իշխանութեան տակ էին՝ որ Պարսիկէն « Մուպետան Մուպետ » կըսուէր, և Չրադաշտ այս պաշտօնն իրեն յատկացնելով Պահլ քաղաքը նստած իւր մոգերը կկառավարէր, և ամեն տեսակ ուսմամբ զանոնք կկրթէր։ Եւ ինչպէս որ խոտակրօն վարքովն ու լայնածաւալ հմտութեամբ մեծ անուն վաստկած էր, այսպէս իւր յաջորդաց ալ պատուիրեց՝ որ նոյն կանոնը բռնելով շարունակ ուսմանց պարապին։

Բարոյականի մասին սովորեցուցած պարտականութեանց գլխաւորները սա

հետեւեալքն են : « Ինչ բան որ տրուի քեզի , շնորհակալ եղիր աստուծոյ : Թէ որ շատ ապրիլ կուզես՝ հայրդ ու մայրըդ պատուէ : Ճշմարիտ մարդ՝ ողորմութիւն տուողն է : Երիտասարդութեանդ ատենը ամուսնացիր , որովհետեւ աշխարքս անցք մ'ըլլալով՝ պէտք է որ զաւակդ քեզ հետեւի , և գոյից չղթան չընդհատի : Աստուած Զրադաշտի պատուիրեց . մի՛ ըներ այն բանը՝ որուն բարի կամ չար ըլլալուն վրայ կտարակուսիս : Կատարեալ ազատութիւնն արժանաւորաց տալու է . որովհետեւ անարժանից յանձնուած բանը կորսուած է , բայց կարօտութեան դալով , կերած հացեղ շուներուն ալ տուր : Ուրիշներն յապաշխարութիւն յորդորողն ինքն անձամբ անմեղ , բնաւորութիւնը

բարի , հոգին բարեկամասէր , միտքը և լեզուն միշտ խելացի , և ամեն անառակութենէ և անիրաւութենէ ազատ ըլլալու է՝ որ աստուծոյ ժողովրդեան բարի օրինակ ըլլայ : Օգտակար սուտն անգամ վատութիւն է : Պաշտական կանայց հետ ընտանութիւն մի՛ ըներ , և այլոց կինը գլխէ հանելու ետեւէ մի՛ ըլլար : Ամեն տեսակ գողութենէ և յափշտակութենէ զդուչացի՛ր , և լեզուդ , ձեռքդ և խորհուրդներդ անգամ ամեն տեսակ մեղքերէ սուրբ ըլլան : Նեղութեանդ ժամանակ աստուծոյ համբերութիւն նուիրէ , և յաջողութեան ատենդ փառք տուր : Գիշեր ցորեկ բարիք ընել մտածէ : Կեանքերնիս կարճ է : Թէ որ այսօր ընկերիդ օգնել պէտք է , ու վաղուան կիծողուս , կզղջաս » :

Շարունակելի :

ԳԱՆԻ ՄԸ ԿԵՆԴԱՆԵԱՅ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆԸ

Նաւասարդ ամսոյն զուարթ օրերուն՝ որ ատեն ընտութիւնը իւր բազմաբեղուն պտուղներով ժիր երկրագործին վաստակոց դեղեցիկ փոխարինութիւններ կընծայէր , եւ այդ քստանեաց մէջ որթերու վայրահակ ուռերէն սաթի դունով դեղնուկ ողկոյցներ կախուած էին , այն ատեն՝ յորում Աղուիտուց սեւին գեթութեան եւ հալածանաց աղետքն աւելի զգալի կըլլայ : Այդ գործ մը քանի մը տերեւաղարդ ուռոյ ստերով ծառի մը մեծ բունի վրայ իւր ձեռքերովն հաստատած պզտիկ խրճիթին մէջ կըստասէր՝ որ մինչեւ այգեկը թոց ժամանակ այգին՝ արտաքին թշնամիներէ ազատ իւր պտուղն հասունա-

ցընէ :

Աստուծոյ մը կանուխ երբ դեռ մը շուշը չէր փարատուած . խոտէ անկողնոյն վրայ աննշամ անուշ քունը փարատուելով առ հարկի սյգւոյն պահպանութեան՝ մինչ մօտակայ առուակը լուացուելու կերթար , մօտակայ անտառին մէջէն՝ քանի մը հոգւոյ մեղմ ձայնով վիճարանութիւնը կըսէ . կդիտէ եւ կտեսնէ՝ որ քանի մը գող Աղուիտներու պզտիկ ժողովակ մի է , ծեր աղուեսու մը նախագահութեան տակ խմբուած , որոց մէջ յուզուած խնդիրը՝ այգւոյն վնաս հասցունելու կետին վրայ կգաւանար : Շուտ մը կըլուացուի եւ կամաց մը խրճիթին կողմը քաշուելով ա-

կանջ կղնէ, եւ կլսէ որ հետեւեալ կերպով կրկնեն :

Աղուեաներուն մէկը կղուրցէ — բընութեան այս զուարթ եւ գեղեցիկ զանակին մէջ եթէ ունիմք մեր երջանկութիւնը թունաւորող պատճառ մը՝ միայն հալածական եւ ուրիշներու չափ ազատ չըլլալնիս է : Անդաւանեաց ամենէն ազատ երկչոտ տեսակն անգամ իրենց չափաւոր ազատութեամբը մեղնէ շատ երջանիկ են, մենք ինչու դոնէ անոնց չափ չըլլամք Ասոնց շատերն իրենց ազատ եւ աներկիւղ ապրելու միջոցն ունին : Առիւծը բոլոր լեռները իբրեւ իւր ժառանգական ըստացուածքը սեփհականաժ կպտտի, եթէ զօրութեան յատուկ է այս վայելքն, ահա հակառակը — Գորտէն տկար եւ երկչոտ ո՞վ կայ — բայց իւր տկարութեամբը եւ երկչոտութեամբը գիտէ՞ որչափ երջանիկ է քան զմեզ, պղտիկ ոտնաձայն մը՝ թէպէտ զինքը կտարսեցունէ, բայց իւր ամբողջ արմիքն է ջուրը նետուածուն պէս, ոչ մարդու ոտնաձայն միայն՝ այլ եւ ամբողջ ահագին որոտմունքներն անգամ զինքը չեն կրնար սարսեցունել :

Այս միջոցին որ դորտին կենաց ապահովութեան վրայ նախանձելով ջերմեռանդութեամբ կճառէր ազատասէր աղուէն, ողորմելի սեռին մէկ անհատը աղուիսուց ժողովակին մօտ առուակի մը մէջ զինքն յափշտակող ահագին օձի մը բերան իւր վիճակը կանիծէր :

— Հերիք պատանի բարեկամ՝ ըսաւ ծերը, եւ փոխանակ պատասխանիս սպասելու, ինձի միշտ ծանօթ՝ բայց քեզի դուցէ անծանօթ յուսահատ գոյման մը ականջ դիր՝ որ հաւատքիդ հակառակը իմանաս, լսէ ցանկացած վստահութիւնդ և ապահովութիւնդ վայելող հոգեվարք դորտին յուսահատութիւնը . . . ահ, բարե-

կամ, փորձառութիւնս ոչ թէ միայն դորտի՝ այլ բոլոր կենդանեաց վիճակը դիտած՝ քննած՝ զննած՝ զարմացած՝ և աւանդէն աւելի մեր վիճակին է հաւնած, ինչու որ թէպէտ բոլոր կենդանեաց հաւասար եմք գերութեան վիճակով՝ բայց բնութեան մեղի տուած հնարագիտութիւնն ալ քիչ միջոց չէ մխրթարութեան :

— Մէկ դորտի մը իւր անմտութեան զոհ ըլլալը ընդհանուր դորտերու ալ կրնամք վերաբերել. անիկայ ալ անմահութեան սահմանեալ էակ մը չէ, հետեւաբար ամենքն ալ մէկ մէկ առթով պիտի մեռնին, որը օձէ, որը ձուկէ, և որն ալ քաղցէ չարչարուելով. ես չեմ ըսեր թէ աշխարհէ ելլենք՝ յորում ամենայն ոք հարկաւ չար բաղդէն պիտի ապտակուինք՝ այլ թէ քանի որ այս ցաւալի աշխարհիս մէջ եմք, դոնէ չափաւոր երջանկութիւն մը կարենանք վայելել :

— Գորտերու ցամաքի վրայ մտնող ոտնաձայնէ խուսափելով ջուրը նետուելը ապահովութեան ամբողջ կկարծէք. բայց ցաւալին այն է՝ որ նաեւ ատիկայ ցամաքէն աւելի վտանգաւոր ըլլալը ձեր աչքովն ու ականջովն փորձելէ ետքն ալ կ'յամառիք : Մարդու ոտնաձայնէ վախնալը՝ իւր չափազանց թշուառութեան փորձերով և անվստահութեամբ մեծցած ըլլալը կստուգէ. զի « երկչոտն կանխէ զանհնարինս » : մարդու ոտնաձայնէ ինչո՞ւ պիտի վախնայ՝ ձուկ չէ որ ուտուի, օձ չէ որ մարդկութեան ցեղական թըշնամին համարուելով սպաննուի . . . « անդ երկիցեն զերկիւղ՝ ուր ոչ իցէ երկիւղ . . . » :

— Հին դուրս մը քաջխած գատումներով նորերու սկզբունքն ու վիճակն ինչ գիտէ, հիմայ աշխարհ բոլոր փոխուած է՝ նախապաշարմունք եւ կուրուք թիւն՝ լուսաւորութեան դարուս ման-

դադնէ՝ ի բաց խլած է՝ յորում ծնեալ երկամեան տղաք անդամ Հերովդի կոտորածէն մօր դիւրկ ապաստանողներ չեն... շատոնց՝ մայրերու ձեռքէ բռնած Բէթլէհէմէն Եգիպտոս փախցնելու վիճակն հասած են։

Երիտասարդ աղուէսը՝ փոխանակ վիճաբանութեան մէջ ողջնութեամբ դատաստան ընելու, դեռ կիրքով դատափետելու հասակին մէջ ըլլալով, ծերոյն հանդարտ պատասխաններուն դէմ զայրոյթն արթնցաւ, և անյարմար անկաններով պատկառելի հասակն արհամարհելու չափ յանդգնեցաւ։ Այս ծանր խօսքերը ծերոյն ջղերուն դպան, բայց առանց կիրք ելլելու, այսչափ մը միայն ըսաւ — երիտասարդութեան խորհուրդը նոր դրուած գինւոյ նման, ժամանակի հնութեամբ չքայլելու ազդեցւոյ յոյսը չկրնարով ունենալ՝ յանձնապատանութիւնը վտանգաւոր է։ Թող մէկդի գլխայ և դատման հին ու քացխոտ կամ քաղցրացած աւերորդ ու անողու բաւերը, ու թէ որ քան սովորիկ կուզես՝ կիրքերդ մէկդի ըրէ, իսկ թէ սովորեցնել կուզես՝ համբակ գլուխներ մի՛ քարկոծէր։ զի քարկոծողներուն համար դատարկ ձեռքեր երկինք վերցընող ջերմեռանդութիւն չմտայ, այլ ամեն քարկոծեալ ալ գետինը քար դրոնելու կդործածէ հիմայ իւր ձեռքերը։ Եւ ուրախ եմ միայն որ երիտասարդի բերան հին պատմութիւն մը լսելով առիթ ունիմ հարցնելու թէ՝ « Դատաւորայ դիրքն » ալ կարգացած էք։

— Այո՛ — ըսին ամէնքը մէկէն՝ առանց հարցման հետեւանքը դուշակելու։

— Կ'իշէք ըսաւ, թէ Սամբսոն այլազգեաց դէմ ունեցած ատելութեան պատճառաւ ի՞նչ ձիւներ բերաւ նախնեաց դռնը։ այն դարն էր լուսաւորութեան, յորում երեք հարիւր հաօր

պոչերուն վրայ կապուած ջահեր՝ թափնաթայ արտորայքը կրուսաւորէին, եւ, առանց խղճի բռնաբարութեան իմ համոզումն կըլլայեմ, եւ լոյս անունէն այնչափ խրաչած եմ՝ որչափ երբեմն մեր նախնիք իրենց ձեռք կապուածներէն։

— Երջանկութեան և ապահովութեան համար մտայ մէջ լուսաւորութիւն չըմբռնողներ՝ ձեռերու վրայ կըրեցին լուսոյն նիւթականը՝ ի պատիժ, մեզ ի՞նչ փնաս, մենք անցեալ դիպաց փնասով խրատուած՝ բաւական զգուշաւորութիւն ալ ունիմք։

— Ժամանակի հնութեան հետ փորձառութեամբ խոհեմացեալ վիճակի մէջ կտեսնեմ զձեզ, ըսաւ քիչ մը զգաստ երիտասարդ մը՝ ո՛վ ծերունի, բայց լուսաւորութեան մէջ խրախուսող դիրք մը չունենայնիդ զձեզ ոչ նուազ դատապարտելի կընէ, քան փոխանակ ազդեցին ապահովութեան մը կարեւոր կետերու վրայ ջերմեռանդ երիտասարդութեան հետ փորձառութեամբ բաղուկներով աջակցելու, անոնց վնասուած եւ դատած լոյսը նախնեաց ձեռք կապուած պատժական լուսոյն կհաւասարցնէք, աշխարհ մշտնջենական փոփոխութեան մէջէ, եղաւ երբեմն՝ որ մեր նախնեաց ձեռք լոյս վառողն ալ իւր աչքին լոյսը կորսնցնելու դատապարտուեցաւ, հետեւաբար՝ ո՛չ լուսակիրներն՝ եւ ո՛չ լուսարար Հըզորը՝ մեր փափաքած լոյսը չունէին։ Եւ մը՝ որ նիւթականին նուազելովն երբէք չնստաղիր, լոյս մը՝ որով իրեւ լապտերով մարդ կրնայ իւր ապագային մթութեանց մէջ անփնաս եւ ապահով ընթանալ։ Երանի՛ այս լուսակիրներուն։

Ծերունին՝ այս չափաւոր պոստախանը երիտասարդին բերնէն առնելով — կհաւնիմ ըսաւ, փափաքիդ պատանի։ Բայց չատերը ըսած լոյսդ կածողիկին վրայ տեսածնուն հետ չչփոթելու

չափ գոնէ յստակ դադարեալ չունին, խիստ քիչերն են մտաց լոյս կրողները, և ասոնց պարտքն է իրենց տեսակին վիճակն ապահովել, բաղձնացնել, և ոչ թէ զանոնք արհամարհել և անոնց տկարամտութեան վրայ ծիծաղիլ։ Սակայն թող տուէք՝ որ ես քանի մը տարիներէ վերջն հատնելիք կենացս մէջ իմ խելքովս շարժիմ, որում միայն եմ հաւանած և կհաւնիմ՝ քանի որ այդ պիտէն անդին երեքալու ժամանակ չունիմ այս տառապեալ ծերութեան հասակիս, և մինչև հիմայ անվտանգ ապրիլս ալ խոհեմութեանս պտուղ կճանչնամ, որով շատ ժամանակէ ՚ի վեր այգեպանին աչքէն ծածուկ կշտապինդ պտուղները կը վայելեմ, թողէք որ ես իմ ծերութեանս համառօտ օրերն ալ հանգստեամբ անցընեմ, ես ալ կթողում որ փորձառութեամբ չխրատուող յանձնապատանութիւնն իւր անձնական փորձովն ուշաբերի։

Հեռացան ծերունայն ժամանակն դուն աղուէսիկներն, և այդ եպանք մօտերնէն կերթար՝ մինակ դիտելու համար՝ թէ ո՞ր արդեօք պիտի կայանայ ասոնց խորհրդակցութեան վախճանը, կլսէ՞ որ մէջերնէն մէկը կղրուցէր։

Քիչ երկիւղալի պարագայներ չէին ծերոյն բաժներն ալ՝ բայց անոր ալ բոլորովին եղիպտական պաշարող մթութեան մէջ ապրելու համար ունեցած յօժարութիւնը քիչ արհամարհելի չէ։ Ես ուրիշ կերպ մտածեցի։ Պիտեմք՝ որ ժառանգական ստացուած սեպհականութիւնն՝ որ անիրաւ ատեն ալ ըսեմ՝ կյարդէ, մենք քանի որ մինչև հիմայ դողութեամբ ապրելու սովորած եմք, չեմք կրնար հանդարտութեամբ երկրապորձութեան պարապիլ։ Թող որ անուննիս ալ ելած է, հիմայ աշխարհի մէջ եթէ քսակդ երկու ստակ ալ չկե-

նայ, բաւական է՝ որ բարակ և անուշ լեզու ըլլաս, սակայն մենք հիմայ այդ բարակ լեզուն ալ չենք կրնար դորձածել, մինչև որ հաւատարմութեամբ աշխարհային ընկերութիւն մը կազմելու համար նպատակ մը ունենալնիս հասկըցունենք՝ շատերնուս էջ — նահատակ ըլլալն յայտնի կտեսնուի։ ուրեմն ինձի համար աւելի ապահովն այն է՝ որ երթանք մեր թագաւորէն ապահովադիր մը առնենք, և անով լեռնէ լեռ, ձորէ ձոր, այդիէ այդի աղատ վաղվենք։

Ծափահարութեամբ խորհուրդն ընդունուեցաւ, և բոլորը մէկէն իրենց թագաւորին երթալու եղան։

Սյդեպանը ալ ասոնք իմ այգւոյս չափտի ֆնասեն ըսելով՝ ես դառնալու ատենը տեսաւ՝ որ ծերունի աղուէսն անխռով նստեր որթի մը տակ խաղող կուտէ, « ոչ պատմութեամբ և ոչ փորձառութեամբ խրատուող անխոհեմ աղուէս՝ ուրիշներուն խրատ տալու վիճակիդ մէջ ահա՛ քու խոհեմութեանդ արժանի վարձքն » ըսելով ձեռքն եղած մահակի մէկ հարուածով մէկէն դետինը փռեց, և դիակն այգւոյն արեւմտակողմը ցանկէն դուրս նետեց։ Պարձեալ ելաւ խրճիթը, որ անկէց դիտէ ազատագրով հանդերձ աղուխուց վերադարձը, և տեսնէ ուղղակի դէպ ՚ի իր այդին ուրախութեամբ դիմենին։

Կամայուկ մը վար իջաւ խրճիթէն և գնաց այգւոյն այն կողմը դարանի նըստաւ՝ ուր սատկած աղուէսն հոտելու վրայ էր, և աղատագրեալները պիտի մոնէին։ Եկան մօտեցան՝ և ծերոյն դիակը տեսածնուն պէս — ահ, փորձառու ողորմելի, ի՞նչ շուտ հոտիլ ըսկսեր է, քանի մը օր յառաջ հնախօսութեամբ խրատաբանող իմաստալից գլուխդ և փաստաբան լեզուդ — ըսին։ Քանի մը վայրկեանէն աղատագրով հան-

դերձ չչորնալնիդ ի՞նչ գիտէք ողորմելիներ, կրտէ ինքն իրեն այգեպանը :

Մտան այգին՝ և խաղալով խնդալով խաղող ուտել սկսածուն պէս՝ այգեպանը մէկ մը մէկուն մէկ մը մէկալին դըլխուն բոլոր ուժովն իջնալ ըսկսաւ :

— չուտ . . չուտ . . չուտ ըրէ , հանէ . . հանէ . . հանէ աղատագիրն , աղատագիրն , հանէ կրտէ մէկը , չէ՛ չէ՛ չէ՛ ձըգենք փախչինք կրտէ միւսը , այս հարուածներն աղատագրով դադրելու բան չեն , ասանկ նեղ ատեն աղատագրի վըտաահիլ խելք չէ , փախչինք ուրեմն , փախչինք — ըսելով բոլորն ալ ահէն սարսափէն լեզուներն կապուած թուփէ թուփ ձորէ ձոր դուրելով ցիր ու ցան կորուսեցան , բայց ՚ի միոյն որ աղատագրոյն վրայ ունեցած չափազանց վստահութեամբ կ'յանդգնին , եւ այգեպանին առջեւ նետել աղատագիրն , բայց ի՞նչ օգուտ ,

ինքն ալ ծերոյն գիրը կգրուի . առաջինը իւր չափազանց ագահութեան զոհ կըլլայ , եւ վերջինը իւր առաքարին յանձնադատանութեանը :

Երանի փախչողներուն՝ որ երկու պատժաւորաց ցաւալի արկածովն՝ հասկցան , որ դիմակաւոր անիրաւութիւնը բնաւ արդարութիւն չկրնար ըլլալ , և որ եւ է դարձուած բարեբաստ ելք մը չկրնար ապա երեւակայութեամբ յուզեալ նենգամիտներու : Այս ծանրակը շիռ եւ փրկարար փորձն հաւանեցոյց զիրենք , թէ սոսկ անցեալ գիտաց ծանօթութեամբ տակաւին մտքերնին լուսաւորելու չափ չեն եղեր , եւ թէ ամեն ատեն վիճակնին անխռով և անգործ պահելու , եւ ըստ կարի երջանիկ ապրելու համար , չափաւորութեան սէր , աշխատութիւն , եւ զգուշութիւն պէտք է եղեր :

Թորոն Վ. ԳԲԲ. ԱՇԼԻՅԱՆՅ

Փ Ո Ւ Ո Ւ Մ Ն Յ Ա Ս Տ Ե Ա Յ

ՇՆՈՐՀԱՓԱՅԼ Տ. ԹԱԴԵՈՍ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ

Ս. Ռւսաիա Միաբանութենէն Տ. Թադէոս շորհափայլ Վարդապետն՝ որ ծննդեամբ Պրուսացի՝ և ՚ի մանկութենէ անտի՝ Մենաստանիս միաբանութեան նուիրեալ էր , նախընթաց ամսոյն 17րդ օրն իբր ՚ի հասակի 63 ամաց իւր մահկանացու կենաց ընթացքն աւարտելով առ Աստուած փոխեցաւ , և յաջորդ օրն՝ հանդիսապէս ՚ի դիրս հանգստեան ամիսօրեցաւ , ուր երկնապարզ և յուսով հանդերձեալ վերանապրութեան կըստասեն՝ հողացեալ մարմինք համօրէն հաւատացելոյ :

ՏՊԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՕՐԷՆՔ

Ազատութիւն եւ օրէնք զուցէ ոմանք մարդկային ընտելեան մէջ երկու դիմադիր բաներ կարծեն զասոնք, բայց ողջամիտ դատողութեամբ՝ ազատութեան զօրաւոր փորձ կդանեմք օրէնքը, զի եթէ չլինէր մարդկային ազատութիւն՝ չլինէին եւ օրէնք, եթէ չլինէին օրէնք՝ ցնորք մը կըլլար եւ մարդկային ազատութիւնը :

Անասուններուն 'ի ընտելենէ առած օրէնքը՝ մարդն իւր բանավարութեամբ կշտիաւորէ՝ կտրէ եւ իւր բարձր վախճանին կտրւումադրէ, բանավարութեամբ՝ ազատ պայմանի տակ երբեմն բարի եւ երբեմն չար արտադրութիւններ կունենայ :

Ազատութիւնը՝ կամ ընտրելու եւ արժէք մը տալու կարողութիւնը՝ Աստուածային եւ սրբազան պարզեւ մ'է մարդուն, բայց ինչպէս առանց ազատութեան բանավարութիւնն անօգուտ եւ անպիտան է, այսպէս առանց բանականութեան ազատութիւնն՝ աշխարհաւոր է : Միշտ ազատ՝ եւ մարդկային ազատ եմք՝ սակայն ազատութիւնին բարւոյն գործածելու չափ միշտ արի չեմք : Ուստի ճշմարիտ ազատութիւնը՝ միայն արիութեան եւ ողջմտութեան մէջ կրնամք վայելել :

Լոյս՝ եւ արիութիւն՝ երկու անբաժան տարերք են ամեն իմաստութեան կարողութեան եւ երջանկութեան կրտսէ իմաստուն մը :

Ազգ մը կամ ժողովուրդ մը՝ եթէ չէ տալաւ ին լուսաւոր՝ եւ չէ արի, մեղաւոր է ազատութիւն հաւատալն, յատկապէս իմաստութեան դարու մը մէջ եթէ օրինաւոր եւ սահմանեալ ազատութիւնը՝ անբաւական համարի հասարակութիւն մը՝ կամ ան է որ անսանձ վայրենութեան կուղէ դիմել եւ կամ « ոչ գիտէ գինչ խնդրէ » : Ուր էր ազատ ըլլար ժողովուրդ մը՝ բայց նախ միտքը լուսաւոր եւ սիրտը զօրաւոր պատրաստէր : Բանականութիւնը չբացուած տղայի պէտք աննշտութիւն է ազատ ըլլալ, զի մի՞ գուցէ 'ի ջուր եւ 'ի հուր ինքզինք նետէ, այսպէս առանց

լուսոյ՝ ազատութիւնը աշխարհաւոր է : Յիմարներն երբ եւ ուր ալ ըլլան չղթայակապ կարգիւրին, միայն իմաստունն է ազատ, եթէ տկարամտութեան վիճակի մէջ ամեն ուղածնիս գործադրելու վատթար ազատութեանն արդիւող ձեռք մ'ունիմք, չկարծեմք թէ գերի եմք՝ այլ յիմար եւ՝ զգաստութեան կարօտ ողորմելիներ :

Ոմանք՝ լուսաւոր գաղափարներու եւ գրադիրութեան ազատութիւնը անշունչ եւ անզգայ մամլոյն ազատութիւնէն կախեալ կը կարծեն՝ եւ կըողքէ խմբադրութիւնը թէ — Մամուլն ազատ ըլլալ պէտք է : — մամուլն ինքնին ոչ գերի՝ եւ ոչ ազատ կրնայ ըլլալ, այլ ազատ խորհուրդներ եւ ձեռքեր կշարժեն զանկիայ : այս շարժիչներն եթէ մարդ չեն՝ իրաւունք ունի բողոքելու, իսկ թէ՛ ճշմարիտ մարդ՝ արդէն իսկ կհաւատամ թէ ազատ են :

Ազատութիւննիս ուղածնուս չափ եւ ուղած կերպովնիս կրնանք վայելել մինչեւ հոն, ուրկից ուրիշին ազատութիւնը վտանգող անսանձ մոլութիւնը՝ կակսի : այս սահմանէն անդին երբոր անցնիմք՝ օրինաց գործադիր իշխանութիւնը պարտական է հասարակաց օգտին համար օրինօք սանձել մեր անբանական ազատութիւնը : Այս նկատմամբ է ահաւասիկ որ Բ. Գրան իմաստուն՝ եւ հասարակասէր կառավարութիւնը իւր վարչական օրինաց վրայ կարեւոր յաւելուած մ'ալ կընէ՝ տպագրութեան համար 35 յօդուածէ բաղկացեալ օրէնք մը հրատարակելով՝ հանդերձ իւր պատժական կտորովն :

Օրինաց հրատարակութիւնը նոր է, բայց պահանջքը հին : զի իրաւունք եւ պարտիք այսօր ի՞նչ են՝ երեկ ալ եւ յետանդն՝ եւ միշտ նոյն էին արդարասէր եւ իմաստուն մարդերու առջեւ : Ուստի իմաստուն խմբագրութիւնը՝ կրնայ անտարբեր ըլլալ նոյն օրինաց՝ զի արդէն իսկ օրինօք կվարուէր՝ եւ իւրբնորդ ազատութիւնը կվայելէր : Բայց մինք

այս օրինաց հրատարակութենէն կյուսածք որ
կառավարութեան հակողութեան չնորհիւ՝ տը-
պաղրութեան մէջ ազատութիւնը՝ չարաչար
դործածուելէն զերծանելով՝ այսուհետեւ մի-
այն հասարակաց օգտին եւ ընկերութեան
չահուն պիտի ծառայէ :

Խ. Վ. Գ. Ա.

ՕՐԷՆՔ ԼՐԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

ՄԱՍՆ Ա.

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՏՐԱՄԱԴՐՈՒԹԻՒՆՔ

ՅՕԴ. 1.

Քաղաքական կամ վարչական նիւ-
թոց վրայ խօսող բնաւ որ և է լրագիր
կամ պարբերական թերթ , որ լեզուաւ
եւ ըլլայ , թէ կանոնադրապէս եւ որո-
շեալ օրեր և թէ տետրակաւ կամ ան-
կանոն կերպիւ հրատարակելի , չկրնար
հանուիլ կամ հրատարակուիլ առանց
հրամանի կայսերական կառավարու-
թեան :

Հրաման ստանալու խնդիրը հաս-
րակաց կրթութեան պաշտօնէին պիտի
ուղղուի՝ եթէ խնդրոյն հեղինակը Բ.
Դրան հպատակ է . իսկ եթէ օտար տէ-
րութեան հպատակ է , խնդրագիրն ար-
տաքին գործոց պաշտօնէին պիտի ներ-
կայացնէ : Խնդրագիրն ընդունող պաշ-
տօնատունն ալ սոյն օրինաց ՅԵԴ յօդուա-
ծին մէջ սահմանեալ պայմանաց կատա-
րումն ստուգելէ ետեւ՝ հրաման պիտի
չնորհէ , և պէտք եղած հրամանագիրը
լրագրութեան դիւանէն պիտի տրուի :

ՅՕԴ. 2.

Եթէ լրագրին կամ պարբերական
թերթին հրատարակութիւնը տէրու-
թեան դաւառներուն մէկուն մէջ պիտի
ըլլայ , հրաման ստանալու խնդրագիրը

կուսակալին պիտի ներկայացուի , նա
ալ՝ նախընթաց յօդուածին տրամադրու-
թեան համաձայն արտաքին գործոց կամ
հասարակաց կրթութեան պաշտօնէին
պիտի ղրկէ :

Հետեւեալ ՅԵԴ յօդուածին մէջ
սահմանեալ պայմանաց կատարումն ըս-
տուգելէ ետեւ՝ հրամանագիրը կուսա-
կալին պիտի ղրկուի :

ՅՕԴ. 3.

Առաջին յօդուածին մէջ յիշուած
հրամանը պիտի տրուի այն ամեն օսմա-
նեան հպատակաց , որ 30 տարին լրա-
ցուցած են , եւ տէրութեան պատժա-
կան օրինաց մէջ նշանակեալ ոճիրներու
կամ յանցանաց համար դատապարտու-
թիւն մը կրած չեն և իրենց քաղաքա-
յին իրաւունքը լիովին կվայելեն : Նոյն
հրամանն օտարագրեաց ալ պիտի տրուի՝
սա անհրաժեշտ պայմանաւ՝ որ ներկայ
օրէնքին յառաջ եկած պարտականու-
թեանց և յանձնարարութեանց մասին ինչ-
պէս նաեւ լրագրական յանցանաց հա-
մար կրելիք պատժոց մասին օսմանեան
հպատակաց պիտի նմանին և օսմանեան
ատեններուն իրաւասութեան ներքեւ
միայն պիտի գտնուին :

ՅՕԴ. 4.

Հրաման ստանալու խնդրագրին
հետ յայտագիր մ' ալ պիտի ներկայա-
ցուի՝ հրատարակելի լրագրին տէրոջմէն
կամ պատասխանատու տնօրէնէն ստո-
րագրեալ , և մէջը պիտի նշանակուին
հրատարակելի թերթին անունը , պար-
բերականութեան պայմանները և որ որ-
պարանի մէջ տպուելիքը : Տէրը կամ
պատասխանատու տնօրէնը պարտական
պիտի ըլլայ իր լրագրին կամ պարբե-
րական թերթին ամեն մէկ թուոյն հրա-

տարակուժեան ժամանակ՝ ստորագրեալ
օրինակ մը դրկել է Կ. Պօլսոյ լրագրա-
կան գիւանին կամ գաւառի կուսակա-
լին :

Լրագրին ամեն օրինակներուն ներ-
քեւ տիրոջը կամ տատասխանատու տը-
նօրէնին տակեալ ստորագրութիւնը պի-
տի գտնուի :

ՅՕԴ. Ե.

Լրագրի կամ հանդիտի մը տէրը կամ
տնօրէնը իր արտօնագիրը ուրիշի մը
յանձնել կամ ծախելու ըլլայ նէ՝ կան-

խաւ իմաց պիտի տայ որոշեալ պաշտօ-
նատեղին, և լրագրին ստանալ ուզող
անձը առաջին և երկրորդ և երրորդ
յօդուածոց տրամադրութեանց համե-
մատ պաշտօնական կերպով հրամանա-
գիր ստանալու պարտաւոր է :

Սոյնպէս նաև լրագրի մը անունը
եւ կամ հրատարակութեան օրերը կամ
տպարանը փոխուելու ժամանակ պէտք
է որ տնօրէնին եւ կամ տիրոջը կողմէն
կանխաւ իմաց տրուի՝ ուր որ անկ է :

Շարունակելի :

Ա Ռ Ա Կ

Է Շ Ե Ի Ի Բ Ա Շ Ա Կ Ե Ր Տ Ը

Առի՞ծն ունեցաւ որդի անդրանիկ
Ժողովի եկան բոլոր կենդանիք,
Թէ արքայորդւոյն ի՞նչ անուն դնեն,
Եւ ո՞վ կնքահայր ըլլալ որոշեն, . . .

Կնքահայր էջն՝ ըսին՝ թէպէտ

Աղուեսն ըլլայ վարժապետ :

— Փառք կսեպեմ, ըսաւ՝ էջն առիւծին ,

Որ կնքահայր տղիդ նուաստս ընտրեցին ,

Ապահով եմ՝ որ ձեզ արատ չեմ բերեր ,

Տալիք դասերս կրնամ անձամբ ես ընտրեր . . .

Ամենքն « ապրիս » պօռացին

Ու գովելով ծափ դարկին :

Հողիդ արեւս , առիւծն ըսաւ , կնքահայր

Բայց ո՞վ ըլլայ տղիս կրթիչ հայրաբար ,

Սովրեցնել ի՞նչ որ իրեն կ'ըսէ

Իւր պաշտօնին՝ զոր բաղդն ինձմով պատրաստէ :

— Աղուեսն՝ որ մենք ընտրեցանք

Տանի զաւկիդ հոգ եւ ջանք ,

Որ իր խելքովն անդադար

Ամեն բանին գտնէ ճար :

— Է՛հ , չատ աղէկ . . . վախիմ թէ այս խորամանկ

Սովրեցունէ անմեղ տղիս բարք անարգ ,

Աղէկ կըլայ՝ թէ է՛ն առնու զայս պաշտօն

Սովրեցունէ թագաւորի կարգ կանոն

Փօլիթիգան ալ ինչ է նէ լաւ գիտէ

Եւ թէ անոր ինչպէս դասեր տալ պէտք է . . .

— Շնորհակալ եմ սանահայր

Տղիդ կըլամ կըթիչ ու հայր . .

— Բայց ի՛նչ տամ վարձք աշխատութեանդ

Կրկնեց առիւծն կուտամ չատ չատ . . .

— Վարձք չէ՛ ինձի՝ կամ թէ պատիւ

Ըլալ կըթիչ տղիդ աղնի . . .

— Է՛հ , դուք գիտէք , սակայն անվարձ :

Չուզեմ թողուլ փոքր աշխատանք ,

Աս ալ գիտցի՛ր , ամազլխուս

Հաշիւ կուզեմ ուսմանց տղուս .

— Գլխի՛ւս վրայ , անհոգ եղիք

Ես իմ սանուս հոգամ բարեք :

Ատենն եկաւ ուսմանց ընել փորձ հանդէս

Խեղճն հանեցին առօք փառօք յաստիք

Ի՛նչ կոեսնես , ալ անկէց ո՛վ աւելի

Տխմար , տգէտ կուպիտ եւ կոշտ բարք ունի :

Հարցուցին՝ թէ ի՛նչ ճշտաւ ,

— Մինչև հիմայ՝ զո՛ւալ ըսաւ .

Ամենքն իսկոյն խորհուրդ նստան

Թէ կոշտ իշուսն ի՛նչ պատիժ տան

Ձռա՛լ , դաս տալ արքայորդւոյ

Այդ էշը պէտք է ընել զո՛հ :

Այս ըսելով վրան վաղեցին

Ու խեղճ իշուկը պատռեցին ,

Իսկ աղուեսը ականջն ՚ի վայր ,

Ահա հիմայ արդարացար

Որ մեր փորուսն պատիւ եղար

Երբ քուկին չափդ չգիտցար ,

Բաղդ է ինձի՛ թէ որ ասանկ

Միշտ ճաշակեմ միս պարարակ

Ահ կըսէր , կուտէր

Պոչը կշարժէր :

Կըթիչն ինչ բարք ունենայ

Աշկերտն անոր նման կըլայ :

Քանի՛ անմեղ տղաքներ կան

Որ կոշտ բարուց միշտ զո՛հ կըլան :

Ն. Գ. Մ.

ՄԵԾ ԱՐԵՒԵԼՔԻ ՄԷՋ ՖԲԱՆ—ՄԱՍՏՆԵՐՈՒՆ ՄԷՆ ՄԿՐՏՈՒԹԻՒՆԸ

ԲՆԱԿՈՒԹԻՒՆ ՀԱՍՏԱՏՈՒՆ ԲԱՐԵԿԱՄՈՒԹԵԱՆ

Խիստ քիչ կպատահի որ Ֆրան—
մասոնութեան գաղտնեաց տեղեակ չե-
ղողները կարենան ասոնց տաճարները
մտնել և անցնիլ այն մեծ աստուծոյ զապա-
տնեցող վաղուած գաւիթներէն յորում
բաղմութիւնը ըստ պահանջելոյ ծիսից
փառաւոր հանդէսներ կատարելով՝ կը
կարծէ թէ եղբայրները կ'ոգնուին պաշ-
տօն մը կատարելու՝ որ Խախինին* չափ
զարմանալի ըլլայ :

Ստորագրելիք արարողութեանց վրայ
խօսեղնէս առաջ՝ որուն ներկայ գտնը-
ւած ենք, (Ներայրական բարեկամու-
թեան) ընկերութեան մէջ ծանօթ խօսք
սխտի ըսենք, անպարկեշտութիւննին
յայտնելու համար և հասկցնելու հա-
մար՝ թէ Ֆրան—մասոնութեան հիմար-
կութեան գլխաւոր պատճառն ո՞րո՞նք
են, ի՞նչ է իրենց նպատակը, գիտաւո-
րութիւնը, և վերջապէս թէ ի՞նչ են ի-
րենց միտումները :

Ֆրան—մասոններուն նպատակն է
բարերարութիւն, ընդհանուր բարոյա-
կանին ուսումը, և ամեն տեսակ առա-
քինութեանց հրահանգը :

Որ երկրին մէջ՝ որ բնակին այն երկ-
րին օրէնքը կընտրեն, և իրենց կառա-
վարութեան կերպը կ'պահեն, և ազատ
մարդիկ ըլլալովնին մէկմէկու կընկերա-
նան բարւոյն ու գեղեցկին տէրը արծար-
ծելու համար :

*Ներկայացուող գլխաւոր պատճառնին
ներէն մէկն է՝ որ Օւիլիս թագաւորին քոյր
էւ միանգամայն ամուսին էր :

Ամեն տեսակ կրօնք ալ անխախ-
կընդունին, Պուստականութիւն, Մահ-
մետականութիւն, Հրէութիւն, Քրիս-
տոնէութիւն, և վերջապէս այն ամեն
կրօնքը՝ որ ընդհանրական գործերու
մէջ կրնան իրենց թիկունք ըլլալ, զորս
թէ ընդունէին այսպէս զանազան կրօնք-
ներու բաժնուած անհամար ընկերու-
թեանց մէջ չէին կրնար հակառակու-
թիւններ յարուցանել :

Ֆրանմասոնները ոչ կարգ գիտեն,
ոչ աստիճան՝ ոչ մեծարանք. ամենքն
ալ կատարեալ հաւասարութեամբ կապ-
րին : Աղնուպետութիւնը և եկեղե-
ցական աստիճանաւորութիւնը՝ զորոնք
իրենց ժողովքներուն մէջ ունին, գի-
տուններու և առաքինիներու յատկա-
յեալ են : Այսպէս ամեն մեծարանք
արհամարհելով՝ զոր ընկերութիւն մը
բաժին կհանէ զինքը բաղկացնողաց,
Ֆրան—մասոն ընկերութիւնը իրենց յա-
տուկ նշանակներ հնարելով՝ կ'վարձատ-
րեն զանոնք որ իրենց օրինաց և հրա-
մանաց աղէկ կ'միաբանին :

Ուր որ երկու Ֆրան—մասոն մէկ
մէկու հանդպին պարտաւորեալ են մէկ-
մէկու թիկունք և օգնական ըլլալու :
Մեղի կերեի թէ ասոնց խիստ մեծ գործ
նական արգիւնքը այս համերաշխական
կապն ըլլայ, որ չխտրելով գաւառի մը ոչ
օրէնքը, ոչ իր սովորութիւնները, ոչ
կլիման, ոչ բնակչաց գոյնը, ոչ հաւատք-
նին և ոչ բնական ազդումնին՝ իրենց յա-
տուկ պաշտօնական նշանով եղբայր ճանչ-
ցողողն կհրամայէ որ իրեն գրմողին օգ-

նէ, և անոր թիկունք ըլլայ ու իբրեւ աղ-
գական ծառայէ :

Յրան — մասօնները աշխարհիս այլ
և այլ կողմերը բաժնուած են, մինչև
Քոչինչինի մէջ ալ ընդունելութիւն դը-
տած են . Պիրմանի, Սիամու, Հնդկաց,
Օսթուալիացւոց և Ամերիկացւոց մէջ ալ
կգտնուին բազմաթիւ Յրան — մասօններ,
որոնք ամենն ալ մտադրութեամբ իրենց
պաշտօնը կկատարեն :

Եւրոպիոյ մանաւանդ Եորմանտիոյ
մէջ Յրան — մասօն կառավարիչները գա-
ւառին տիրող իշխանութեան առջև մեծ
իշխաններ են . նոյնպէս են նաև Շուէ-
տի, Հոլանտիոյ և Գերմանիոյ զանազան
փոքրիկ գաւառներու մէջ ալ :

Գաղղիացւոց մեծ արեւելքը աշխար-
հիս մէջ գտնուած Յրան — մասօններուն
մէկ երևելի և գլխաւոր ճիւղն է . երկու
հարիւր եօթանասուն դործաւորներ կը
հպատակին իրենց մեծաւորին հրամա-
նին :

Թէև ամեն արարողութիւններն ալ
նոյն են՝ բայց նոցա նպատակը տարբեր
է . քանի մը Յրանմասօն ընկերութիւն
ներ տակաւ առ տակաւ մեծաւ մասամբ
իրենց ընդունած սովորութիւնները այն-
չափ եղծած են՝ որ հարկ կըլլայ զանոնք
բաժնել . բայց այս նորանոր փոփոխու-
թիւնները իրենց կենդանութեանց և ըն-
կերութեանց յառաջադիմութեան ամե-
նին նպաստաւոր եղած չէ :

Յրան — մասօնութեան գլխաւոր ձե-
ւերէն մէկն է մկրտութիւնը՝ այն եղ-
բայրները՝ որ կուզեն իրենց զաւկները
նախ դործնական կրթութեան տալ՝ կմը-
կըրտեն զանոնք . Արարողութիւնը խիստ
հանդիսաւոր կըլլայ, և այն հանդամանք
ներուն՝ որոնք խորհրդաւոր կնիք մը
սեպուած են՝ միայն նկարագիրը տալ
բաւական կսեպենք :

Տաճարը կվսակեն և ամենքն ալ ի-
րենց նշանները պսիւնքն կարմիր ժապա-
ւէն և սպիտակ դէնջակ վրանին առնե-
լով մէկ ստորիկ լուծիւն մը կտրահեն :
Սրահին մէջ տեղը ծաղկամբ զարդա-
րեալ սեղանին առջև մէկ հին փայլուն
եռոտանի մը դրած՝ վրան ալ վառաւոր
ստոման մը կտատարուեն :

Երկու մեծամեծ նշանական անօթ-
ներ դրուած ընդհանրի մը տակ, ո-
րուն վրայ բոլոր պաշտօնատէրերը կե-
ցած են, և արդարեւորներ ալ այս սրա-
հին մուտքը կտրահեն :

Մեծաւորը գահադրուի կնստի իրեն
յատուկ նշանով . օնտրացի մեծաւոր
մ'ալ սրահին դրան խորհրդական մուտ-
քը կխնդրէ : Մեծաւորը ոտք ելլելով
կըսէ, « Չեղի կծանուցանեմ թէ տղայք
ները պէտք է մկրտել . տեսէք թէ տը-
ղայքները տաճարին մէջն են » : Քանի
մը վայրկեան դուռը ամուր մը կզար-
նուի . և քանի կհարցնէ — ո՞վ է —
տղայքները կընդրեն ներս մանել — ի՞նչ
կուզեն — նուիրիլ 'ի ձեռն խորհրդոց :
Կնքահայր մը զանոնք կներկայացնէ :
Հոն գտնուող եղբայրները խորհուրդ-
կընեն, որոնք այն տղայքը խնամելու
հոգը վրանին կտանեն մինչև որ մեծ-
նան, և իրենց կենաց դժուարութեամբ
բուն մէջ առնայ զգուշանան : Ամենուն
առջև հրաշքարակաւ երդում կընեն .
յետոյ ըստ ին սովորութեան չորս կող-
մը ծաղիկ կտրահեն 'ի նշան ուրախու-
թեան : Յրան — մասօնական մեծ ընկե-
րութիւնը այս կերպով խորհրդոյ նուիր-
եալ շատ արարքներ ունին :

Չենք ուզեր երկարել այս ամբարիշտ
ընկերութեան խորհրդական արարողու-
թիւններու վրայ, որ խառն կունենայ
իւր մէջ արուեստականը, լիտութիւնը
հոն ուղնածը կերդէ, գեղեցիկ յաջող-

ուած մ'ալ որ ունի իւր շարքորթիչ արտաքին և խարդախ ձևին արդիւնք է քան սրբութեան արժանի յարգ :

Դարձ . Յարութեան Ս . Կերդեան :

Նիկոմիդա՝ անցեալ օրեր չորս բողոքա- կաններու վերադարձին վրայ դգացած բա- րեպաշտական ուրախութեամբ յիշարալի տե- սարան մը կ'ներկայանայ : Երբեք իւր այս ցրուեալ անգամներէն դուրս չ'մտութեան վրայ բնապէս իրաւունք ունի բերկրելու՝ այս խոստովանութեամբ՝ որ միջոցաւորի դիւան անգամ երկնքի ուրախութիւն կ'աւտծառէ :

Այս չորս դարձեալներուն երեքը՝ դեռ անկնտանքներ կըլլան՝ եւ իրենց խոստո- վանութեամբ կ'մկրտուին՝ եւ մէկ ալ իւր ջեր- մեռանդ զղջումէն յետոյ կ'ազակուի եւս ըստ խորհրդոյ եւ ծիսի Ն . Ս . Կերդեոյ՝ կ'նքահայր ունենալով իրենց չորսն ալ զՏօնական Մե- ծապատիւ Մկրտիչ ազա Մ . Կերդեոյն թ . խոր- հրդոյ :

Պատիւ ունիմք այս ամօր . չնորհակալ ըլլալու թէ Մեծ . Ասենապետին եւ թէ թ . խորհրդոյ Մեծ . Անդամներուն որոնք անձ- նանուէր փութալ Քաղաքի խորհրդութիւն եւ խաղաղութիւն պատրաստելու կաշխատին եւ կ'ապրտաւորեն զմեզ աղօթելու որ ինչպէս մինչեւ ցարդ այսուհետեւ իր անխնջ յարա- տեւութեամբ կարող ըլլան իրենց շնորհած զգուշաւոր Աղգ . պաշտօնը արդարեալ Սա- տուծմէ միայն սպասելով իրենց շնորհաւոր- թեան յաւիտենական պատիւ տալ յուսով ու- ըսով որ Եկեղեցւոյ եւ ազգի համար եղած ա- ռաքինական աշխատութիւններ յապրը եւ մի- բելի կըլլան :

ՆՈՐԱՏՈՊ ՄԱՐԿԱՆ

ՍԿՁԲՈՒՆԻ ՏՐԱՄԱՅԱՆՈՒԹԵԱՆ
ՅՈՐԴԵԱՅ Ա . Մ . Վ . ԳԱՐԳԱՇԵԱՆ

Մարդիկ 'ի բնէ բանականութեան վի-

ճակեալ՝ այո՛ , խորհելու , դատելու եւ խօ- սելու ընդունակ են , բայց ամեն մարդոյ խոր- հուրդն անխալ , դատումն ուղիղ , եւ խօսե- լըն ըստ օրինի եւ կանոնաւոր ըլլալն ոչ ոք կրնայ հաստատել . ըստ որում ճշմարտութիւ- նը մի , եւ ստութիւնը բազմադիմի է . եւ շա- տերուն ալ մտաւորական կարողութիւնն են անկատար , եւ հմտութիւննին պակաս ըլլա- լով կարելի չէ ամեն մարդու մէկը միւսնե- լէն որոշել . որով շատ անգամ սուտը ճշմար- տի , եւ ճշմարտը սուտի տեղ ըմբռնելով կը հաւանին , եւ այլոց ալ այնպէս ընդունել կը պահանջեն . թող ոմանց չարամտութիւնը՝ որ բուն իրենց անձնական համոզման ալ հակա- ռակ՝ այլոց տգիտութեամբ եւ միամտութեամբ զեղծանելով սուտն իրբեւ ճշմարիտ կ'լլեցնել չեն խղճեր :

Այսպիսի շարեայ ըստկարի սուաջքն առ- նելու միակ միջոց ճրամարանութիւնն համար- ուած ըլլալով՝ ամեն լուսաւորեալ ազգ իրբեւ ամեն տեսակ գիտութեան մայր եւ բնաւի- հարկ եւ պարտք դրած է դպրոցաց մէջ ա-ւանդել այս ամենակարեւոր ուսումը : Ազգա- յին մանկաւոյն մտաւոր դարգացման փախ- ջող բարեւէր իմաստունք արդէն թարգմա- նութեամբ կամ հետեւողութեամբ այս մասին ալ ազգին նպատակու հող ստրած էին . բայց ոմանց համառօտութեան կամ անկարտարու- թեան , ոմանց դրաբառ ըլլալուն , եւ ոմանց ալ դպրոցականաց անխմանալի եւ աղխադոք լեզուին իրթնութեան համար , դրեթէ ան- մատչելի դիտութիւն մ'եղած էր :

Ահաւասիկ՝ այս պէտքն ալ ըստ բաւա- կանին լցոնց յիշեալ խորագրով ողջամիտ եւ ընտիր Երկաթիութիւնը , տաղադրեալ ծախիւք Յէշիքթաշու Հայկազնեան Ընկերութեան , զոր 'ի հաւատարմ Աղգային դպրոցաց այս ցա-ւալի կարօտութեան վրայով ունեցած եռան-դուն զբացման , կրնձայէ Ազգին բազմա- դիւն եւ քաջահմուտ Հեղինակն :

Անցեալ ամսուան Հանդիպում Մովսէսի դաւաճանը Գր- նակէ :

ՀՐԱՄԱՅԵՑԱՔ ՏՊԱԳՐԵԼ

ԱՏԵՓԱՆՈՍ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՆԻԿՈՄԻԴԵԱՆ

2. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 101. 102. 103. 104. 105. 106. 107. 108. 109. 110. 111. 112. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. 128. 129. 130. 131. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152. 153. 154. 155. 156. 157. 158. 159. 160. 161. 162. 163. 164. 165. 166. 167. 168. 169. 170. 171. 172. 173. 174. 175. 176. 177. 178. 179. 180. 181. 182. 183. 184. 185. 186. 187. 188. 189. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 196. 197. 198. 199. 200. 201. 202. 203. 204. 205. 206. 207. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 218. 219. 220. 221. 222. 223. 224. 225. 226. 227. 228. 229. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237. 238. 239. 240. 241. 242. 243. 244. 245. 246. 247. 248. 249. 250. 251. 252. 253. 254. 255. 256. 257. 258. 259. 260. 261. 262. 263. 264. 265. 266. 267. 268. 269. 270. 271. 272. 273. 274. 275. 276. 277. 278. 279. 280. 281. 282. 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 290. 291. 292. 293. 294. 295. 296. 297. 298. 299. 300. 301. 302. 303. 304. 305. 306. 307. 308. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 315. 316. 317. 318. 319. 320. 321. 322. 323. 324. 325. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 337. 338. 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345. 346. 347. 348. 349. 350. 351. 352. 353. 354. 355. 356. 357. 358. 359. 360. 361. 362. 363. 364. 365. 366. 367. 368. 369. 370. 371. 372. 373. 374. 375. 376. 377. 378. 379. 380. 381. 382. 383. 384. 385. 386. 387. 388. 389. 390. 391. 392. 393. 394. 395. 396. 397. 398. 399. 400. 401. 402. 403. 404. 405. 406. 407. 408. 409. 410. 411. 412. 413. 414. 415. 416. 417. 418. 419. 420. 421. 422. 423. 424. 425. 426. 427. 428. 429. 430. 431. 432. 433. 434. 435. 436. 437. 438. 439. 440. 441. 442. 443. 444. 445. 446. 447. 448. 449. 450. 451. 452. 453. 454. 455. 456. 457. 458. 459. 460. 461. 462. 463. 464. 465. 466. 467. 468. 469. 470. 471. 472. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. 482. 483. 484. 485. 486. 487. 488. 489. 490. 491. 492. 493. 494. 495. 496. 497. 498. 499. 500. 501. 502. 503. 504. 505. 506. 507. 508. 509. 510. 511. 512. 513. 514. 515. 516. 517. 518. 519. 520. 521. 522. 523. 524. 525. 526. 527. 528. 529. 530. 531. 532. 533. 534. 535. 536. 537. 538. 539. 540. 541. 542. 543. 544. 545. 546. 547. 548. 549. 550. 551. 552. 553. 554. 555. 556. 557. 558. 559. 560. 561. 562. 563. 564. 565. 566. 567. 568. 569. 570. 571. 572. 573. 574. 575. 576. 577. 578. 579. 580. 581. 582. 583. 584. 585. 586. 587. 588. 589. 590. 591. 592. 593. 594. 595. 596. 597. 598. 599. 600. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 610. 611. 612. 613. 614. 615. 616. 617. 618. 619. 620. 621. 622. 623. 624. 625. 626. 627. 628. 629. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 636. 637. 638. 639. 640. 641. 642. 643. 644. 645. 646. 647. 648. 649. 650. 651. 652. 653. 654. 655. 656. 657. 658. 659. 660. 661. 662. 663. 664. 665. 666. 667. 668. 669. 670. 671. 672. 673. 674. 675. 676. 677. 678. 679. 680. 681. 682. 683. 684. 685. 686. 687. 688. 689. 690. 691. 692. 693. 694. 695. 696. 697. 698. 699. 700. 701. 702. 703. 704. 705. 706. 707. 708. 709. 710. 711. 712. 713. 714. 715. 716. 717. 718. 719. 720. 721. 722. 723. 724. 725. 726. 727. 728. 729. 730. 731. 732. 733. 734. 735. 736. 737. 738. 739. 740. 741. 742. 743. 744. 745. 746. 747. 748. 749. 750. 751. 752. 753. 754. 755. 756. 757. 758. 759. 760. 761. 762. 763. 764. 765. 766. 767. 768. 769. 770. 771. 772. 773. 774. 775. 776. 777. 778. 779. 780. 781. 782. 783. 784. 785. 786. 787. 788. 789. 790. 791. 792. 793. 794. 795. 796. 797. 798. 799. 800. 801. 802. 803. 804. 805. 806. 807. 808. 809. 810. 811. 812. 813. 814. 815. 816. 817. 818. 819. 820. 821. 822. 823. 824. 825. 826. 827. 828. 829. 830. 831. 832. 833. 834. 835. 836. 837. 838. 839. 8

ՄԱՐԺ ԸՆԿԵՐԱԳՈՒԹԵԱՆ

ՅՈՅՍԸ կհրատարակուի մին ամսոյ սկիզբն 24 երես քառածալ դրութիւն
Տարեկան զինն յայտնուի ծախս ց ճանապարհի եւ ԿԱՆԽԻԿ հասուցանելի
2 արծաթ

Ստորագրութիւնը տոնի սկիզբէն կսկսին :
Միայն մէկ անգամ ընդ 6 ղուրուշ :

ՄԱՐԺԱԿԱԼՔ

Ի ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ Գափաֆեան Գրախանատ 'ի Մահմուտ փաշայ :
Ի ԶՄԻՌՆԻՍ. Հայրապետ Եանձեղիկեան :
Ի ԿԱՐԻՆ ԵՒ Ի ՇՐՁԱՍԻՍ Գարութիւն աղայ Ղէնէվիւզեան :
ՅԻԶՆԻՄԻՏ ԵՒ Ի ՇՐՁԱՍԻՍ Մահմետի Գալուր աղայ Յ. Խաղէղ Գասպարեանց :
ՅԱՏԱՐԱԶԱՐ ԵՒ Ի ՇՐՁԱՍԻՍ Մ. Գարութիւն աղայ Տայէրեան :
Ի ԿՈՂՄԵՆՍ Կէթիկեան Պատուելի Պէյլէրեանց :
ՊԱՐՏԻԶԱԿ. Մահմետեան աղայ Ս. Գալուրեան :
Ի ՄԵՏ ՆՈՐ ԳԻՒՂ. Մարտիկեան ԿԱՅՍՆ. Ստեփան աղայ Պալթայեան :